

TAKÁCS PÉTER*

AZ ÁLLAMOK NEVÉRŐL**

A magyar állam alkotmányos neve 2012. január 1-től Magyarország. Ez az elnevezés a 2011. április 25-i alkotmány rendelkezése alapján az 1989 és 2011 között használt Magyar Köztársaság nevet váltotta fel. A névváltozás apropóján e tanulmányban az államok nevével kapcsolatos elméleti összefüggéseket elemzem, alkalmasint kitérve a magyar állam átnevezésének egyes kérdéseire is. Először államok elnevezésének jelentőségére mutatok rá, majd az államnevek rendszerét, nyelvi jellegét és funkcióit tárgyalom. Elemzem az államok el-, át- és megnevezésének kérdéseit, végül az államnevek fajtáit tekintem át, bemutatva az azok kapcsán felvetődő főbb elméleti kérdéseket.

1. AZ ÁLLAMOK NEVÉRŐL – ÁLTALÁBAN

Az államok nevének *történeti, jogi, nyelvi és társadalom-lélektani*, meg-, el- vagy átnevezésének pedig *jövőt formáló*, s ebben az értelemben *politikai* jelentősége van. Az állítás második felének bizonyítéka, hogy a társadalmi és a politikai-állami rend jelentős átalakulásai, vagy ahogyan nálunk sokan szívesen nevezik: a rendszerváltozások idején az állam (egyik) neve szinte mindig megváltozik. Erre tipikus esetekben az államforma megváltozása révén kerül sor, olykor azonban – miként később részletezem – anélkül is.

A rendszerváltozás és az államnévváltozás összefüggése abból is látható, hogy a 20. század folyamán a magyar állam ún. hosszúalakos neve 1918-ban, 1919-ben, 1920-ban, 1946-ban, 1949-ben és 1989-ben módosult.¹ Ezek a dátumok egyben a magyar történelem jelentős fordulópontjait és az állam formájának változását is jelzik. Az államforma-változás hiánya ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a név változása ne kötődne a politikai rendszer lényeges átalakulásához, hiszen az ilyen rendszerekből több is megfér egy adott államforma keretei között. A legutóbbi névváltozás² nem az államforma, hanem a politikai rendszer megváltozásának kísé-

* Egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 9026 Győr, Áldozat u. 12.

E-mail: takacs.peter@sze.hu.

** Ez a tanulmány a K 108790. számú, *A modern állam változásai – Történeti perspektívák és a jelenkori kihívásokra adott válaszok* című OTKA-projekt keretében és annak támogatásával készült. A kéziratra tett szakmai észrevételekért és kritikákért köszönettel tartozok Drinóczi Tímeának, Egresi Katalinnak, Ganczer Mónikának, Gercsák Gábornak, Kardos Gábornak, Kecskés Gábornak, Paksy Máténak, Pruzsinszky Sándornak, Rajky Csabának, Rixer Ádámnak, Sulyok Gábornak és Tamás Andrásnak, valamint az *Állam- és Jogtudomány* két anonim lektorának. A szövegben maradt esetleges hibákért vagy tévedésekért természetesen a szerző felel.

¹ Ha nem a *deklarált* nevet, hanem a *tényleges névhasználatot* vesszük, abban kisebb-nagyobb változások 1918/19-ben, valamint 1920 és 1945 között többször is bekövetkeztek. Lásd erről részletesen a 21. l.j.-et.

² A magyar állam 2011-es átnevezését részletesebben külön tanulmányban elemzem. Ezt *A jog nyelvi dimenziója* című tudományos konferencián (MTA Miskolci Területi Bizottság, 2014. november

rő jelensége volt.³ Jelentősége tehát – szemben a hivatalos állásponttal és néhány elemző értelmezésével (lásd alább) – egyáltalán nem szimbolikus, amennyiben azt a „csak jelképes”, „nem túl fontos” értelemben veszik, hanem nagyon is lényegi.

Az államnév fontosságát és az el- vagy átnevezés jelentőségét egy régi kínai gondolat felidézésével nyomatékosítom. Konfuciusz egyik tanítványa egyszer megkérdezte a mestert: „Ha rád bíznanak egy országot, melyet saját eszméid szerint kormányozhatnál, mit csinálnál először?” – „Először egészen biztosan megváltoztatnám a neveket” – hangzott Konfuciusz válasza. A zavarba jött tanítvány csodálkozott: „Megváltoztatnád a neveket? És hogyan? Tréfálsz?” A mester erre jelezte, hogy komolyan gondolta, amit mondott, és elmagyarázta a lényegét:

„Ha a nevek nem helyesek, akkor nem felelnek meg a dolgoknak, és a nyelvnek nem lesz tárgya. Ha a nyelvnek nincsenek tárgyai, a tettek nem sikerülnek. Így minden emberi dolog szétesik, s irányításuk értelmetlenné és lehetetlenné válik. Ezért az igazi államférfi legelső feladata a nevek kiigazítása.”⁴

A dolgok megnevezésének, illetőleg átnevezésének tehát ősidők óta nagy jelentősége van az államok kormányzásában. Az persze Konfuciusz szövegéből nem derül ki, hogy a „nevek kiigazítása” (*cheng ming*),⁵ illetőleg megváltoztatása az ország el-, át- vagy visszanevezését jelenti-e. Az ősi Kínában ugyanis, ahol a Nyugaton megszokott közéleti diszkusszió és deliberáció szinte ismeretlen volt, ennek nem volt jelentősége.

Mint minden egyedi létezőnek, az államoknak is önálló nevük van. A név önálló volta egyebek mellett azt jelenti, hogy annak mint jelnek *egyetlen állam* a jelölő-

14.) ismertetem, és annak anyagai között, kibővítve pedig egy hazai internetes jogtudományi kiadványban jelenik meg *A magyar állam átnevezéséről* címen; lásd *MTA Law Working Papers* 2015/7. 1–68, <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>.

³ A rendszerváltozás tényének megerősítéséhez (nem bizonyítékként, hanem szemléltetésként) egy politikai beszédre utalok itt: „Négy év távlatából már látjuk – hangsúlyozta ún. évertékelő beszédében 2014 elején Magyarország miniszterelnöke –, hogy 2010-ben valójában rendszerváltás történt. Húsz év alatt a második. Leváltottuk azt a politikai és gazdasági rendszert, amely a kommunizmus megdöntése után épült föl.” Lásd *Magyar Nemzet Online* 2014. február 17. <http://mno.hu> [ezen belül: */magyar_nemzet_belfoldi_hirei/felvelo-korszak-kuszoben-allunk-1211344*].

⁴ KONFUCIUSZ: *Válogatott mondások* [论语, 論語, *Lún Yü, Lun jü*] közismert európai címe szerint *Analecták*, XIII. 3. A beszélgetés itt közölt ún. narratív szövegváltozata a mű angol fordítójának összegzésén alapul, amit először az *Analecták* angol kiadáshoz írott előszavában tett közzé (vö. Simon LEYS [Pierre RYCKMANS]: *Analects of Confucius* (New York – London: W. W. Norton 1997), majd egy önálló írásban idézett fel; lásd uő: „One More Art. Chinese Calligraphy” in Simon LEYS: *The Hall of Uselessness. Collected Essays* (New York: New York Review of Books 2011) 307. A mű magyar kiadásaként és az idézett hely szó szerinti fordításaként lásd KONFUCIUSZ: *Beszélgetések és mondások* [ford. TÖKEI Ferenc] (Szeged: Szukits 1995). Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-Tár: <http://www.tanit.hu> [ezen belül: */content/konfuciusz-beszelgetesei-mondasai*]. Lásd még ŐRI Sándor: *Konfuciusz bölcsesetei. Lun jü* (Budapest: Golden Goose 2012) 281.

⁵ E különös kifejezés – amint azt a *Lun jü* angol fordítójának a mű XII.17. helyéhez fűzött jegyzetéből tudom – a kínaiiban egy szójátékra utal: „kormányozni, *cheng*, azt jelenti, hogy kiigazítani, *cheng*.” Konfuciusz szövegének értelmezéséhez a hazai szakirodalomból lásd VÁRNAI Andás: „>Egyenes szavak» (*Zheng ming*). Nyelvelmélet. hatalomtechnika és erénytan a klasszikus kínai bölcséletben” *Magyar Filozófiai Szemle* 2011/2. 9–31.

te, azt azonban nem, hogy egy államnak csak egy neve lehet. Épp ellenkezőleg: az államoknak, mint látni fogjuk, rendszerint *két nevük* van; bár egyeseknek csak egy, s ritkán ugyan, de akad olyan is, amelyiknek kettőnél több.

Az „egy állam – két név” főszabály alól természetesen vannak kivételek. Már azok az államok is ilyen kivételnek tűnhetnek, amelyek *országneve* (rövid államneve) és *teljes* (vagy hosszualakos) *államneve* megegyezik egymással, mert az egyik a másik funkciójában jelenik meg. Erre vagy akkor kerül sor, amikor a teljes, ún. hosszualakos államnév szolgál országnévként, például *Dominikai Köztársaság*, *Egyesült Arab Emírségek*, *Közép-afrikai Köztársaság*,⁶ vagy akkor, amikor az országnév változatlan formában teljes államnévként jelenik meg, például *Japán*, *Magyarország*, *Malajzia*. Van olyan szakmai álláspont, amely szerint ilyenkor nem arról van szó, hogy a két név egymás funkciójában is megjelenhet, és ezért megegyezik, hanem arról, hogy az adott államnak nincs országneve vagy hosszú államneve, tehát csak egy neve van.⁷ Szerintem az államoknak ezekben az esetekben is *két nevük* van (vagyis van például országnévük és alkotmányos nevük), bár csak egy szót vagy a szavak egyetlen kombinációját látjuk, halljuk, illetve mondjuk névként; a két név ezért *egymással megegyezik*. A két álláspont különbségét illetően esetleg valaki azt mondja, hogy „nézőpont dolga”, de ez a nagy tolerancia itt alighanem tévedéshez vezetne. Hiszen így nem derülne ki, hogy léteznek olyan államok is, amelyek valamilyen speciális okból valóban *csak egy* névvel rendelkeznek, és azt nem lehet két kontextusban használni vagy egyszerre ország- és államnévnek tekinteni.

Ez a helyzet például *Írország* esetében, amelynek csak országneve van (angolul *Ireland*, gael nyelven *Éire*), hosszualakos vagy alkotmányos államnévvel azonban nem rendelkezik. Az ír állam államformája köztársaság, de a népszavazással elfogadott 1937. évi alkotmány nem köztársaságként nevezi meg az államot; az országnevet meghatározva a hosszualakos név megadását egy külön törvényre bizza. Egy 1948-ban elfogadott törvény ezt a jövőre vonatkozóan teszi meg: „*description of the State shall be the Republic of Ireland*” (*The Republic of Ireland Act. 1948. 2. cikk.*). Az angol nyelvben oly sok mindent kifejezni és sejtetni tudó segédigej szerkezetnek (*shall be*) történeti és politikai okai vannak: az 1916-os ún. húsvéti felkelés óta sok ír úgy gondolja, hogy az „Ír Köztársaság” elnevezés annak az államnak jár majd, amely az egész ír szigetet egyesíti.⁸ (A nemzetközi kommunikációban egyébként az írek nem túlságosan érzékenyek arra, ha államukat valaki tévedésből

⁶ E csoport két problematikus esete a *Cseh Köztársaság* és az *Amerikai Egyesült Államok*. Ezekre később térek vissza.

⁷ Lásd pl. GERCSÁK Gábor: „Térképi névírás” in KLINGHAMMER István [et al.] (szerk.): *Térképészet és geoinformatika I.* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2010) 223: „Vannak országok, amelyeknek nincs hosszú neve, csak rövid” és „léteznek olyanok is, amelyeknek csak hosszú neve van.”

⁸ Vö. SZENTE Zoltán: „Az európai parlamentarizmus a két világháború között” in MEZEY Barna – SZENTE Zoltán: *Európai parlamentarizmus- és alkotmánytörténet* (Budapest: Osiris 2003) 388–389. Lásd még D. TÓTH Balázs: „Ír Köztársaság” in CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea (szerk.): *Európai kormányformák rendszertana* (Budapest: HVG–ORAC 2007) 193–194. Írország államnevéről részletesebben lásd MARY E. DALY: „The Irish Free State/Éire/Republic of Ireland/Ireland: »A Country by Any Other Name? «” *Journal of British Studies* 2007/1. 72–90.

„Ír Köztársaságként” nevezi meg – egészen addig, amíg a beszélőről feltehetik: az valóban tudatlan azt illetően, hogy a politikai motiváltságú angol nyelvhasználatban az „ír” és a „köztársaság” összekapcsolása az észak-ír ügyekre történő asszociációt segíti, mert például az Ír Köztársasági Hadsereg, az IRA-ra utal.)

A főszabály alóli kivételhez vezet a politikai megosztottságot területi elkülönülésben is megjelenítő államok esete, amelyeknek létezik ugyan valamilyen hagyományos országneve, ám az épp a megosztottság miatt nem alkalmazható egyikre sem. Ez volt a helyzet például 1949 és 1990 között a *Német Szövetségi Köztársaság* (1949-től) és a *Német Demokratikus Köztársaság* (1949–1990) esetében, amelyek egyikét sem lehetett *Németországnak* nevezni. Jelenleg is ez jellemzi a *Koreai Köztársaság* (1948-tól) és a *Koreai Népi Demokratikus Köztársaság* (1948-tól) helyzetét, melyek egyikére sem alkalmazható az Európában Marco Polo által meghonosított *Korea* szó (jelentése: „magas ragyogás”). Ugyanígy: ha valaki a *Kongói* országnevet használná, nem lehetne tudni, hogy az melyik államra vonatkozik: a *Kongói Köztársaságra*-e (mely ezen a néven 1960-tól létezik) vagy a *Kongói Demokratikus Köztársaságra* (független: 1960, ezen elnevezéssel: 1966–1971, majd 1997-től).

Az így felvetődő problémát két módszerrel szokták megoldani. Az egyik az országok égtájak szerinti azonosítása: Kelet-Németország, Nyugat-Németország,⁹ Észak-Korea, Dél-Korea.¹⁰ Az ilyen elnevezések azonban *nem* válnak széles körben használt vagy hivatalosnak tekintett *országnevekké*; még a hivatalosságnak abban a szűk értelmében sem, amiről itt szó lehet. Ennek az az oka, hogy az ilyen név nem elégíti ki az államiság fogalmában rejlő, s többek között a szuverenitás eszméje által sugallt teljesség-igényt.¹¹ Ma már nem is mindig tudjuk pontosan értékelni azt a nyelvi leleményességet, ahogyan a németek az ilyen teljesség-igény által felvetett problémákat kezelték: az NDK és az NSZK határát például „belnémet határnak” mondták, a keletnémet államot „*demokratikus*”, s nem „*népköztársaságnak*” nevezték el,¹² a *Bundesrepublik Deutschland* nemcsak *Német Szövetségi*

⁹ A német államok névhasználatának egyes kérdéseire lásd Barbara MARZAHN: *Der Deutschlandbegriff der DDR. Dargestellt vornehmlich an der Sprache des „Neuen Deutschland”* (Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann [Sprache der Gegenwart. Schriften des Instituts für deutsche Sprache XLVIII] 1979).

¹⁰ A két Korea elnevezéséről lásd OSVÁTH GÁBOR: „Ország- és népnevek problémái a kultúráközi kommunikációban” in *Külkereskedelmi Főiskolai Füzetek* [BGK Külkereskedelmi Főiskolai Kar] 2. 55–69, http://elib.kkf.hu/okt_publ/szf_12_06.pdf.

¹¹ Elvileg hasonló problémát vethet fel a 2010/11 folyamán létrejött *Dél-szudáni Köztársaság* országneve. Ez az eset azonban annyiban mégiscsak más, hogy *Szudán* – Kongóval és Koreával ellentétben – sosem volt egységes országnak tekinthető: északi és déli része gazdasági, kulturális, vallási stb. szempontból már korábban is jelentősen eltért egymástól. Ez mára odáig ment, hogy a különböző konfliktusok miatt a szudáni állam újabban egyenesen a szétesés szélére sodródott. Ezért az égtáj-megnevezéssel kiegészített országnév (*Dél-Szudán*) ez esetben kellő módon jelzi az ország önálló és egységes voltát.

¹² Annak az oka, hogy az egykori keletnémet államot (*Deutsche Demokratische Republik*) nem „*népköztársaságnak*” nevezték, miként sok más szovjet befolyás alá került közép- és kelet-európai kommunista államot, az volt, hogy a *Volksrepublik* szóban szereplő *Volk* könnyen felidézhetette volna a *Völkisch*-t, amelynek az állam létrejötte idején nem volt túl jó csengése.

Köztársaság volt, hanem *Németországi Szövetségi Köztársaság* is,¹³ ahol „alkotmány” helyett „alaptörvény” fogadtak el, és így tovább.

A magyar Földrajzinév-bizottság által kiadott *Ország- és területnevek* című lista (a továbbiakban e tanulmányban: magyar államnévjegyzék) mindmáig őrzi az ezzel kapcsolatos emléket: miközben *Németország* alkotmányos nevét magyar nyelven *Német Szövetségi Köztársaság*ként adja meg, jegyzetként hozzáteszi: „Nemzetközi kapcsolatokban a *Németországi Szövetségi Köztársaság* államnév is használható.” A tényleges nyelvhasználatból ugyanakkor az tűnik ki, hogy a mai német állam képviselői magyar nyelven ma már inkább a *Németországi Szövetségi Köztársaság* nevet használják önmaguk megnevezésére,¹⁴ és a *Német Szövetségi Köztársaság* elnevezést az 1989 előtti nyugat-német államra tartják fent.

A másik megoldás, mely ugyancsak részlegességet sejtet, az önálló, bár „az egész ország” szempontjából részállamok valamilyen specifikációja, elsősorban a köznapi kommunikációban. A két Kongó egyikét például – fővárosa alapján – *Kongo-Brazzaville*-nek (1960-tól), másikat *Kongó-Léopoldville*-nek (1960–1966), illetve Léopoldville későbbi neve alapján *Kongó-Kinshasának* vagy inkább *Kinshasa-Kongónak* (1966–1971) mondták, és mondják néha még ma is – már akik nem akarták használni a gyarmatosítókra utaló régi (*Belga Kongó*, 1908–1960) vagy a sikertelen politikai kísérletre emlékeztető újabb (*Zaire*, 1971–1997) államnevet. Egyesek felvetik, hogy a két koreai államra használhatnánk a mai koreaiak önmeghatározását is, nevezetesen a Koreai Köztársaságot *Hanguknak* („Hanország”-nak, avagy a „Nagy Han Császár országának”), a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságot pedig *Csoszonnak* („Reggeli frissességnek”) nevezve. Ezek az elnevezések megoldanák ugyan az identifikációs problémát, ám – túl azon, hogy a név deskriptív funkcióját e nevek egészen biztosan nem képesek teljesíteni (hisz egy köztársaságot meglehetősen esetlen dolog lenne a „császár országának” mondani) – tovább erősítenék a megosztottságot, s ezért nem terjedtek el.

Az eddigieket összefoglalva azt lehet mondani, hogy az államoknak fő szabály szerint két nevük van. Ez a szabály az esetek mintegy 80%-ában úgy érvényesül, hogy a két név különbözik, az esetek mintegy 18%-ában pedig úgy, hogy ugyanaz a névalak két kontextusban is használható. Néhány – jelenleg öt – államnak csak egy neve van, mert ezek esetén vagy az országnév nem használható hosszú államnév-ként vagy a hosszú államnév nem használható országnévként.

Általános szabályszerűség az is, hogy egy név jelöletként csak egyetlen államot jelölhet meg, tehát ha egy államra használnak valamilyen nevet, azt egy

¹³ A nyelvi lelemény itt abban áll, hogy a nyugatnémet állam vezetői ezzel a névvel azt is jelezni tudták, hogy úgy gondolják: az ún. államazonosság okán ők a német államiság folytatói, s nem a keletnémetek (akik szerint a II. világháború után a hitleri német állam romjain két új német állam jött létre). A kérdés e vonatkozásáról lásd BOKORNÉ SZEGŐ Hanna: *Államazonosság – államutódlás* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1984) 40–44, 60–62. A két német állam 1990-es egyesülése az egykori nyugatnémet álláspontot igazolta.

¹⁴ Lásd pl. a budapesti Német Nagykövetség honlapját, <http://www.budapest.diplo.de/Vertretung/budapest/hu/Startseite.html>.

másik állam nem használhatja.¹⁵ E szabály érvényesülésének szemléletes példáját nyújtja „a két Dominika”: a *Dominika* rövidalakos államnevet a *Dominikai Közösség* használja,¹⁶ s ezért a *Dominikai Köztársaság*¹⁷ mint ország nem nevezhető „Dominikának”; ez utóbbi országneve, vagyis rövidalakos államneve így megegyezik a hosszualakos nevével.

Az államok megnevezésére használt szavak kategoriális besorolása igen változatos, s ugyanaz a név több kategória elemeként is meghatározható. Például a „rövid államnév” egyben „országnév”, a „hosszú államnév” egyben „alkotmányos név” és így tovább. Erre később térek vissza; először az államnevek nyelvi vonatkozásaival kapcsolatos kérdéseket tekintem át.

Az államnév tulajdonnév.¹⁸ A tulajdonneveken belül az államok nevét egy közelebről ma már meghatározhatatlan eredetű nyelvészeti hagyomány alapján régóta viszonylag gyakran – tévesen – *földrajzi névnek* minősítik.¹⁹ Ezzel a klasszifikáci-

¹⁵ „Az állam (alkotmánybeli) önmegnevezésének nemzetközi jogi jelentősége van, hiszen más állam már nem veheti fel az általunk használt nevet” – fogalmaz Jakab András, lásd „Az Alkotmány kommentárjának feladata” in JAKAB András [et al.] (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja I.* (Budapest: Századvég 2009) 66. A szabály alkalmazásának egyik érdekes esete amerikai. A Thomas Jefferson által megalkotott *Amerikai Egyesült Államok* nevet a 18. század végén és a 19. század elején sokan szerették volna – egyebek között azért, mert az egyszavas országnevekből könnyebben képezhető melléknév vagy népnév – *Columbiára* változtatni, ám ezt *Kolumbia* létrejötte (1819) után már nem teheték meg. A változtatás hívei ezután más, meglehetősen esetlen nevekkel (*Freedonia*, *Appalachia*, *Alganía*) kísérletezgettek; végül azután maradtak a Jefferson-féle névnél. Lásd ORSZÁGH László: „Egy országnév genezisééről. Amerikai Egyesült Államok” in *Magyar Nyelv* 1974/70. 286–287. Egy államnév használatának „joga” ugyanakkor nem mindig az időbeli elsőbbségen alapul; lásd ezt illetően a „két Dominika” esetét.

¹⁶ A magyar államnévjegyzék *Dominika* nevét kizárólag *Dominikai Közösség*ként adja meg, vagyis úgy, hogy az állam rövid- és hosszualakos neve azonos. Az ENSZ egyik szervezetéhez, nevezetesen a Földrajzinév-szakértők Csoportjához kötődő, hasonló célokat szolgáló jegyzékek (a továbbiakban: idegen nyelvű államnévjegyzékek) szerint ezzel szemben a *Dominikai Közösség* rövid- és hosszualakos neve különbözik. Országneve angolul *Dominica*, franciául *la Dominique*, oroszul *Доминика*, kínaiul 多米尼克, arabul *دومينيكا*, stb., hosszualakos neve pedig angolul *the Commonwealth of Dominica*, franciául *le Commonwealth de Dominique*, oroszul *Содружество Доминики*, kínaiul 多米尼克国, arabul *كمنولت دومينيكا*. Az egyértelműség céljából megjegyzem: itt a Karib-tengeri Kis-Antillákon fekvő szigetállamról van szó, mely korábban Nagy-Britannia gyarmata volt és 1978 óta független.

¹⁷ A *Dominikai Köztársaság* a Karib-tengeri Nagy-Antillákhoz tartozó *Hispaniola* sziget keleti részén, Haiti szomszédságában fekvő állam, mely korábban Spanyolország, majd Franciaország, később újra Spanyolország gyarmata volt, és 1844 óta független. Spanyol neve: *República Dominicana*.

¹⁸ A tulajdonnevek nyelvi jellemzőiről lásd HAJDÚ Mihály: *Általános és magyar névtan* (Budapest: Osiris 2003) 59–82, 128–132; HAJDÚ Mihály: „A tulajdonnév mint szófaji kategória”, <http://mnytud.arts.unideb.hu>; VÁRNAI J. Szilvia: *Bárhogy nevezzük... A tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben* (Budapest: Tinta 2005); FARKAS Ferenc (szerk.): *Tulajdonnév-használatunk. Névtudományi tanácskozás Jászberényben* [1991. október 11–12.] (Budapest: ELTE 1992).

¹⁹ Lásd e tekintetben *A magyar helyesírás szabályai* című kiadványt (Budapest: Akadémiai 1985) 154–201, különösen 180. pont, valamint FÁBIÁN Pál – FÖLDI Ervin – HÖNYI Ede: *A földrajzi nevek helyesírása* (Budapest: Akadémiai 1998) 18. Lásd ezzel szemben (szerintem helyesen) J. SOLTÉSZ Katalin: *A tulajdonnév funkciója és jelentése* (Budapest: Akadémiai 1979) 85–86, (valamint a probléma egyik aspektusáról: 97–98.) és HAJDÚ (18. lj.) 150. A szóban forgó nyelvészeti hagyományhoz adalékként lásd GERCSÁK (7. lj.), különösen 213–216, annak elméleti indokolásához kiinduló gondolatként HOFFMANN István: *Helynevek nyelvi elemzése* (Budapest: Tinta 2007) 28–29.

ós szempontból kissé félrevezető gyakorlattal a külföldi szakirodalomban is találkozunk. Valószínűsíthető indoka az, hogy egy állam neve – mivel az államterületre is utal – alkalmas a földfelszín egy meghatározott részének azonosítására. Az államnév földrajzi névnek való minősítése számos forrásra megy vissza. Ilyen például a helyesírási tanácsadó művek gyakran hiányos taxonómiája és bizonytalan – mert elvi és gyakorlati szempontokat egyaránt követni kívánó – klasszifikációja, valamint a térképészek gyakorlati igényei. Ezen igények miatt az államnevek szemantikájának gondozásában a nyelvészek mellett jelentős szerepük van a kartográfusoknak. Akármi is legyen azonban a téves minősítés forrása, annak egyik furcsa következménye az, hogy a „független államok” olykor „hivatalosnak” mondott listáját – mint később utalok rá – sok helyütt a *földrajzi nevekkkel* foglalkozó szakmai szervek, rendszerint kormány- vagy miniszteri bizottságok gondozzák. Nálunk ez a Földrajzinév-bizottság. 1963-tól 1989-ig létezett elődjének elsősorban térképészek voltak a tagjai, az 1989-ben átalakított testületben azonban nyelvészek és (az államtudomány képviselőin kívül) más szakterületek művelői is helyt kapnak.

Amint az *állam* jóval több területénél, az *államnév* sem csupán földfelszín egy meghatározott részét nevezi meg. Ha az államok nevét valamilyen okból nem mondhatjuk a tulajdonnevek önálló csoportjának, aminek egyébként szerintem nem lenne akadálya, akkor alighanem *intézménynév*nek kell tekintenünk, vagy az egyedi „*emberi alkotások* elnevezései” csoportba kellene besorolnunk. A pontosság érdekében megjegyzem: az államnév – ha valójában nem is földrajzi név – nyelvtanilag lehet „földrajzi megjelölés”, amennyiben az ilyen megjelölés magában foglalhat intézményneveket is.

Milyen funkciókat lát el az állam neve? A személyekhez és más egyedi jelenségekhez hasonlóan a névnek az államok esetében is számos funkciója van. Ezeket a tulajdonnevek vonatkozásában a nyelv- és kommunikációelméletek részletesen tárgyalják,²⁰ az általános elméleteknek azonban tudomásom szerint nem létezik államnevekre vonatkozó adaptációja. Pedig e funkciók áttekintése viszonylag egyszerű.

Az államok esetén is a név teszi lehetővé a jelenség azonosítását (*identifikáció*), megjelölését (*denotáció*), a különböző diskurzusokban való megszólítását (*invokáció*), s általában a vele kapcsolatos közléseket (*kommunikáció*). Ezeken túl a név meghatározott feltételek között megjeleníti az egyedi létezőt (*reprezentáció*), ami történhet szimbolikusan és expresszív módon, sőt az ún. „beszélő nevek” esetén valamilyen jellemzés révén is (*deskripció*).

A malájok számára „beszédes név” például Brunei teljes neve (*Brunei Darussalam Állam*), amennyiben a maláj دار السلام [dar es salaam] azt jelenti: „ahol a béke lakozik”. Bruneit gyakran így nevezik meg: دار السلام بروني بڬارا, azaz

²⁰ Lásd pl. HAJDÚ 2003 (18. lj.) 46–128. és J. SOLTÉSZ (19. lj.) (néhány további funkcióval). E funkciók aszerint különböztethetők meg, hogy a közlő vagy a befogadó személyére összpontosítjuk-e figyelmünket. A kérdéssel kapcsolatban lásd még – Roman Oszipovics Jakobszonnak a közlő és a befogadó viszonyára koncentráló, s e szempontból *affektív, konatív, referenciális, fatikus, metanyelvi és poétikai* funkciókat megkülönböztető elméletére is utalva – RÓKA Jolán: *Kommunikációtan. Fejezetek a kommunikáció elméletéből és gyakorlatából* (Budapest: Századvég 2002) 27–28.

Brunei népe, ahol a béke lakozik. A név deskriptív funkciójára közismert példa *Montenegró* neve. Ez ugyanis a helyiek számára *Crna Gora*, mely a szláv nyelvekben is olasz közvetítésű újlatin fordításban honosodott meg (*monte*: hegy, *negro*: fekete); az országnév jelentése tehát „fekete hegy”, illetve „a fekete hegy országa”. Ugyanígy: *Sierra Leone* az ország fővárosából is látható hegységről kapta a nevét, amelynek formája a területet felfedező portugál hajósokat évszázadokkal ezelőtt az oroszlanokra emlékeztette, ezért *Serra de Leão*nak (Oroszlánok hegyének, Oroszlánhegynek) nevezték el.

A fő funkciókhoz visszatérve érdemes kiemelni: mint minden névnek, az államnévnek is az az egyik legalapvetőbb funkciója, hogy járuljon hozzá a megnevezett jelenség önazonosságának őrzéséhez (*identitásvédelem*), esetleg mágikus védelméhez, megváltoztatása esetén pedig önazonossága módosulásához, vagyis az új *identitás kialakulásához*. A 20. századi magyar történelemben a magyar állam átnevezései során²¹ rendszerint ez utóbbira került sor. A *Magyar Köztársaság* név *Magyarországgal* való felváltása funkcionális szempontból ugyancsak e kategóri-

²¹ Az első Népköztársaságot, valamint a Tanácsköztársaságot gyakran *köztársaságnak*, az utóbbit pedig emellett alkalmasint *magyar szovjet köztársaságnak* mondták. Bár a Nemzeti Tanács 1918. november 16-i néphatározata a „népköztársaság” kifejezést használta, az ezt követő négy hónapban hol a *népköztársaság*, hol a *köztársaság* kifejezéssel utaltak a magyar államra. – A Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 24-i ülésének jegyzőkönyve szerint a tanács elnöke, „Garbai Sándor elnök felhív[t]a a figyelmet arra, hogy a *szovjet* helyett valamilyen jó magyar kifejezést kellene használni”, a határozati részben pedig a következő szöveg áll: „A Kormányzótanács megállapodik, hogy a szocialista magyar állam neve: Magyar Köztársaság.” A jegyzőkönyvet 1986-ban közreadó kötet szerkesztői ezen annyira meglepődtek, hogy jegyzetet kapcsoltak a határozathoz: „A szövegben így, feltehetőleg elírás következtében” – jegyezték meg [vö. IMRE Magda – Szűcs László (szerk.): *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei* (Budapest: Akadémiai 1986) 61.]. A jegyzet azonban alighanem felesleges volt, mert a jegyzőkönyvet nem rontotta el senki: a Tanácsköztársaság ún. hosszualakos államneve egy ideig *Magyar Köztársaság* volt, s ezekben a hetekben így is utaltak rá. Az ideiglenes alkotmány (1919. április 2.) már *Tanácsköztársaságról* beszélt, a „véglegesnek” szánt (1919. június 23.) pedig *Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaságról*. – Nem volt egyszerűbb a helyzet a Tanácsköztársaságot közvetlenül követő hónapokban sem: az ún. Peidl-kormány (1919. augusztus 2-án) az államformát újra „népköztársasággá”, az államot pedig *Magyar Népköztársasággá* határozta meg. Friedrich István kormánya az állam nevét (1919. augusztus 8-án) *Magyar Köztársaságra* változtatta, de kormányzása idején sokan használták a *Magyar Népköztársaság* nevet is. – 1920 és 1945 között igen gyakran az országnévet (*Magyarország*) használták azokban az esetekben is, pl. a nemzetközi szerződésekben, ahol szokás szerint az alkotmányos névvel (*Magyar Királyság*) szokták megnevezni az államot. Ebben a 25 évben a két nevet – minthogy az államok ilyen vonatkozású névhasználatára akkor sem létezett semmilyen előírás – minden különösebb szabályosság nélkül, váltakozva használták. Ennek oka feltevésem szerint az adott korszak ún. államforma-problémája volt, amit a későbbi eredetű „király nélküli királyság” kifejezés mélyebb értelme, talán kissé pejoratívan, de plasztikusan jelez; nevezetesen az, hogy az államforma konkrét uralkodót kívánt volna, a trón azonban, már ha volt, évtizedeken át betöltetlen maradt. – Itt jegyzem meg, hogy a magyar államot a *Magyarország* országnév alapján az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában meglehetősen ritkán nevezték meg, s akkor is (elsősorban az Ausztriához való viszony hangsúlyozásakor) a *Länder der Heiligen Stephans Krone* (Szent István koronájának országai) kifejezést használták. Az *1867. évi XVI. törvények*künk pl. a magyar államot a *magyar korona országai* kifejezéssel jelöli meg. – Amint azt később megmutatom, a tényleges névhasználatra a 20. század második felében, az ún. Kádár-korszakban is érdemes odafigyelni, mert fontos következtetések vonhatók le belőle.

ába tartozik: a döntés meghozója – egy, az addigitól eltérő politikai rend kialakítására való törekvés mellett – a név módosításával feltehetően az állam azonosságát kívánta megváltoztatni vagy legalábbis előmozdítani, esetleg ez irányú szándékát demonstrálni.

Egy ettől eltérő értelmezés szerint a *Magyarország* alkotmányos névben nem a változást, a megszakítottságot vagy a *Magyar Köztársasággal* szembeni diszkontinuitást, s így az állam önazonossága módosítását kell látni, hanem az annak bevezetését (1946) megelőző korszak *kontinuitását*, illetve a kontinuitás hangsúlyozásának lehetőségét. „Az átnevezés szimbolikus jelentősége, hogy hangsúlyozza a történelmi hagyományokat, azáltal, hogy a köztársasági időszak előtti idők állama is megnevezhető a »Magyarország« elnevezéssel” – fogalmaz az Alaptörvény egyik első elemzője.²² Ez az értelmezés azért vitatható, mert a kontinuitás hangsúlyozásának lehetősége az országnév – *Magyarország* – okán, mely nem változott, korábban is megvolt. Vagyis a magyar államot – az alkotmányos államnév megváltoztatása nélkül – *Magyarországnak* lehetett nevezni 2011 előtt is.

Az átnevezés szimbolikus jelentőségét hangsúlyozzák az „Alaptörvény barátai” is, ám nem a történelmi hagyományokhoz való „visszatérést”, hanem a nemzeti érzések általi legitimáltságot emelik ki. Az átnevezés olyan „szimbolikus lépés” – fogalmazott egy másik elemző –, amelynek az a célja, hogy:

„szűkítse a különbséget az ország és az állam között. A hazafiasság Magyarországon azt jelenti, hogy a legtöbb magyart érzelmi szálak kötik az országhoz, azt azonban nem, hogy viszonyuk lenne az állammal. Az új elnevezés az ország és az állam közötti erősebb kapcsolatot vetít előre: senki sem lehet jó hazafi anélkül, hogy jó polgár legyen.”²³

Az idézett gondolat utolsó előtti mondatával – ti. az országhoz és az államhoz való viszony lehetséges diszkrepanciájával – mélyen egyetértek, ám a szerzőétől lényegesen különböző következtetést vonok le belőle (lásd alább). A fogalmi megközelítés egyik lehetséges végeredménye, vagyis az idézett szöveg utolsó mondata és az abból levonható következtetés ugyanakkor – túl azon, hogy szerintem érvénytelen, hiszen sok „jó magyar hazafi” ma is más állam polgára – számomra meglehetősen ijesztően hangzik.

²² Lásd JAKAB András: *Az új alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei* (Budapest: HVG-ORAC 2011) 186. Az ilyen megközelítés problémája az, hogy a „történelmi hagyományokhoz” való visszatérés vonatkozásában egy másik szimbolikus időpont is kiválasztható; ahogyan az 1989-ben az „1949 előtti” „köztársasági hagyománnyal” történt. A „köztársasági időszak előtti idők” helyett pedig az adott szövegben helyesebb lett volna „az 1920–1945 közötti korszakot mondani”, minthogy – amint azt az előző jegyzetben jeleztem – főként ekkor használták formális vagy alkotmányos névként a „Magyarország” nevet a „Magyar Királyság” helyett.

²³ SCHANDA Balázs: „Constituent and Constitutional Entities” in CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András (szerk.): *The Basic Law of Hungary. A First Commentary* (Dublin: Clarus Press 2012), <http://www.eui.eu/Documents/General/DebatingTheHungarianConstitution/TheBasicLawofHungary.pdf>.

Az identitásvédelem érdekes esete *Burmáé*, amelynek alkotmányos neve immár huszonöt éve *Mianmar*. Ennek az 1949-től független, 1961-től katonai junta által vezetett államnak a nevét 1989-ben változtatták meg; s mivel a névváltoztatás óta (bár 2008-ban alkotmányt fogadtak el, 2010-ben pedig *pro forma* általános választásokat is tartottak) nem ült össze demokratikusan választott parlament, mely jóváhagyhatta volna a változást, az ellenzék, valamint a nemzetközi kapcsolatokban néhány állam (Nagy-Britannia, Kanada, olykor az Amerikai Egyesült Államok is) politikai okokból továbbra is a *Burma* nevet használja.

Amint a tulajdonneveknek, az államneveknek is lehet *emlékeztető* funkciójuk.²⁴ E funkció érdekes példája *Venezuela* esete, melynek teljes államneve (*Venezuelai Bolívari Köztársaság*) a dél-amerikai függetlenségi mozgalom vezetőjére, később Venezuela elnökére, majd diktátorára, Simón Bolívarra (1783–1830) utal. Ha nem is emlékeztet, de emlékeket őriz *Uruguay* hosszú neve is (*Uruguayi Keleti Köztársaság*), amelyben a „keleti” jelző háttérben az áll, hogy az ország fővárosának, Montevidéonak az elődje az Uruguay folyótól *keletre* eső területek közigazgatási központjaként kijelölt spanyol katonai erődítmény volt.

Az egyes funkciók egymás ellenében is hathatnak, ami persze önmagában még nem teszi használhatatlanná a neveket. A név identifikáló funkciója például akkor is működhet, ha deskriptív volta megkérdőjelezhető, vagy ha az, amit az államnév „mond”, nem felel meg a valóságnak. Aki úgy vélné, hogy a név nem állíthatja a valóság ellenkezőjét, azt ki kell ábrándítani: az államok ezt tekintve meglehetősen tág határok között mozognak. A köztársaságokat persze rendszerint nem nevezik monarchiának és fordítva; ám az nagyon is lehetséges, hogy a köztársasági elnevezés mögött – amint az az újkori itáliai városállamoktól egészen a mai közép- és kelet-európai államokig könnyen példázható volna – valamilyen egyeduralmi forma húzódik meg. Ennek nem névtani, hanem államformatani okai vannak, amiket itt nem részletezek.²⁵ A jel és a jelöllet közötti diszkrépancia feldolgozásának számos eszköze van; az államnevek terén ilyen például a *rövidítések* gyakori használata, ami az átpolitizált ún. birodalmi nyelvekre különösen jellemző.²⁶

A deskriptív jelleg háttérbe szorítására általában akkor kerül sor, ha a hosszúalakos államnévben a névadók nem egyszerűen az államformát jelölik meg, hanem –

²⁴ A tulajdonnevek vonatkozásában lásd erről J. SOLTÉSZ (19. l.) 124–128. és 129–152.

²⁵ Álláspontomat lásd TAKÁCS Péter: *Az államok rendszertana és tipológiája* (Budapest: 2015) [előkészületben].

²⁶ Az egykori Német Demokratikus Köztársaságot pl. azért szerették sokan „NDK”-nak mondani, mert így nem vált kifejezetté, s ezért nem is lehetett rákérdezni, hogy valóban „demokratikus”-e az az állam. E példát illetően vö. Herbert MARCUSE: *Az eggydimenziós ember* [1964] (Budapest: Kossuth 1990) 115–117. Az „NSZK” rövidítés politikai tartalmát illetően lásd Manfred W. HELLMANN: „Das »kommunistische Kürzel BRD«. Zur Geschichte des öffentlichen Umgangs mit den Bezeichnungen für die beiden deutschen Staaten” in Irmhild BARZ – Marianne SCHRÖDER (szerk.): *Nominationsforschung im Deutschen. Festschrift für Wolfgang Fleischer zum 75. Geburtstag* (Frankfurt am Main: Lang 1997) 93–107. Hasonló okból nem volt szokás kimondani a Szovjetunió tagköztársaságainak hosszú nevét, hanem csak ún. országnévét vagy rövidített alakját (pl. *Ukrajna, Ukrán SZSZK*). Lásd TÓTH Szergej: „A totalitarizmus logikája: birtokolni a toponimákat” in ANDOR József – Szűcs Tibor – TERTS István (szerk.): *Szines eszmék nem alszanak. Szépe György 70 éves. 2. köt.* (Pécs: Lingua Franca 2001) 276–284.

például „demokratikus”, „szocialista”, „arab” vagy „iszlám” köztársaságnak, esetleg „népköztársaságnak” nevezve az államot – rögtön minősítik is azt. Ezek nagy részének az a funkciója, hogy az államforma szintjén is megjelenítsék és megerősítsék az adott állam uralkodó ideológiáját, s ezáltal már az állam nevével is hozzájáruljanak a politikai rend legitimálásához. Vannak államok – ezek igen gyakran pont azok, amelyek esetében már egy jelző valóságtartalmában is kételkedünk –, amelyek e jelzőket még meg is duplázzák, és példának okáért „demokratikus népi köztársaságnak” vagy „demokratikus szocialista köztársaságnak” nevezik önmagukat. E tekintetben a legmesszebbre a korábbi *Líbia* ment el, amelynek teljes neve évtizedeken át ez volt: *Líbiai Arab Szocialista Népi Dzsamahirija*.²⁷ A *dzsamahirija* (arabul: جماهيرية, *jamāhīriyya*) jelentése: kb. népi köztársaság, népi közösség, tömegek állama. A szó a pánarab szocializmus tanait megfogalmazó Kadhafi alkotása, mely hangzásában emlékeztet a *jumhūrīyah*-ra is (ami a „köztársaság” szokásos arab fordítása) és a *jamāhīr*-ra, ami „tömegeket” jelent. Talán nem kell itt részletesen megvizsgálni, hogy valóban „szocialista”, „népi” vagy „köztársasági” volt-e ez az állam, s hogy a „tömegeknek” milyen szerepe volt benne.

A téves információk közlése mindazonáltal nem mindig legitimációs célokat szolgál, és nem is mindig politikai huncutság következménye, hanem a nyelv változásának jele. Hiszen megtévesztő *Svájc* teljes neve is, amennyiben annak megszokott magyar, francia, olasz és rétoromán alakját vesszük alapul. A *Svájci Államszövetség* (franciául: *la Confédération suisse*, olaszul: *Confederazione Svizzera*, rétorománul: *Confederaziun svizra*) ugyanis – nevével ellentétben – nem konföderáció (államszövetség), hanem föderáció (szövetségi állam). A név német alakja (*Schweizerische Eidgenossenschaft*, szó szerint: *Svájci Esküszövetség*) nem vet fel ilyen problémát, bár államelméleti értelemben igen nehéz volna meghatározni, hogy mit is jelent az „esküszövetség”. Az államnevekben alkalmazott *államszövetség* szó a régi, kb. száz-százötven évvel ezelőtti nyelvhasználat maradványa, amikor is még nem terjedt el az államkapcsolatok két fő formája – államszövetség és szövetségi állam – közötti közjogi különbségtétel. E két kategória jelentésének eltérő voltát ma már a szakmai körökön kívül is észlelik, még ha tartalmát nem is ismerik pontosan. Ezért megtévesztőnek tűnik, ha *államszövetség*nek neveznek egy *szövetségi államot*. A nyelvi pontosság iránti igényt Svájc esetében persze felülírja a hagyomány ereje, más esetekben azonban nem feltétlenül.²⁸

²⁷ Az ókori görög névre emlékeztető *Líbia* (Lībiyā) nevet 1934-ben az olasz hatóságok adták néhány olyan észak-afrikai területnek, amelyeket akkor szereztek meg az Oszmán Birodalomtól. A mai lib állam elődje, mely 1951-ben az ENSZ közreműködésével nyerte el függetlenségét, eredetileg monarchia volt (1951–1969). Ez egy államcsínyt követően köztársasággá változott; neve először *Líbiai Köztársaság* (1969–1972), majd *Arab Szövetségi Köztársaság* (1972–1977) volt. (Néhány kézikönyv az 1969–1977 közötti időszakban *Líbiai Arab Köztársaság*ként tartja nyilván.) Az állam vezetője, Muammer Al-Kaddáfí [Moammer Kadhafi] lépésről-lépésre egyeduralmat alakított ki, s 1977-ben kikiáltotta a *Dzsamahiríját*. Az állam teljes neve ekkortól *Líbiai Arab Szocialista Népi Dzsamahirija* (1977–2011). Az „arab tavasz” részeként kibontakozott polgárháború (2012–2013) nyomán neve *Líbia* lett, ami 2013-ban, az új alkotmány jövőbeli elfogadásáig *Líbiai Államra* változott.

²⁸ A három svájci őskanton Rütli-mezőn kötött szövetségének (1291), vagyis az ún. rütli eskünek az értelmezésére vonatkozó ritka államelméleti utalások egyikeként lásd Rudolf KJELLÉN: *Der*

Alighanem érdekes végeredményre vezetne az is, ha meg akarnánk vizsgálni az egykori *Felső-Volta* mai nevének igazságtartalmát. Ezt a franciák által 1919-ben önálló gyarmatként megszervezett, majd 1960-ban függetlenné vált államot ugyanis egy 1983-as forradalom (egyések szerint: puccs) nyomán 1984-től *Burkina Fasónak* hívják, ami az ott élő emberek által beszélt more és djula nyelveken azt jelenti: a *becsületes emberek országa*. Az országban – „nemzetiségi” értelemben – *burkinabék* élnek. Jó kis kérdés volna, ha valaki aziránt érdeklődne, hogy az állam neve vajon tény-e vagy program-meghatározás?

2. AZ ÁLLAMOK EL-, MEG- ÉS ÁTNEVEZÉSÉRŐL

Hogyan lesz az államoknak nevük? Úgy, hogy elnevezik őket. Ennek ez esetben is két fő módja van: a konvenció és a névadás. A köznevek a közösségek nyelvi gyakorlati és szokásai révén, szinte észrevétlenül alakulnak ki, a tulajdonnevek pedig – amennyiben eltekintünk itt a közszói eredet kérdésétől – a név meghatározása, vagyis a névadás révén kapcsolódnak hozzá az egyedi létezőkhöz.

A *konvenciók* révén történő névadásnak a *népnevek* esetében van szerepe, márpedig az államnevek egy része az *országnevek* közvetítésével az államterületen élő (egyik) *nép nevéből* alakult ki, vagy egyenesen megegyezik az országnevvvel; például portugál – *Portugália*; svéd – *Svédország*. Az ilyen elnevezések persze – a népek folyamatos alakulása, a nyelvi szokások elkerülhetetlen változásai, valamint az országok politikai történetének forgandósága miatt – olykor bizonytalanságokhoz vezetnek, nem is beszélve arról, hogy az államnév alapja igen sok esetben nem az országban élő valamely nép neve (*Marshall-szigetek*, *Elefántcsontpart* stb.). A konvenció olykor fordított irányú: előfordul ugyanis – például az *Amerikai*

Staat als Lebensform (eredetileg svédül: Stockholm 1916, németül: 1917) (Berlin: Kurt Vowinckel 1924) 101–102. és Detlef GÖLDNER: *Integration und Pluralismus im demokratischen Rechtsstaat* (Tübingen: Mohr Siebeck 1977) 40. E csaknem hét évszázados gondolati hagyomány megerősíti a másfél évszázados nevet. *Ausztrália* hosszualakos neve esetén viszont – mely viszonylag új – az angol névben (*Commonwealth of Australia*) szereplő *commonwealth* szót nem szerencsés *államszövetségnek* fordítani, ahogy azt a magyar államnévjegyzék teszi, mely szerint *Ausztrália* hosszualakos neve *Ausztrál Államszövetség* (lásd a Földrajznév-bizottság 1991. évi 10/142a. sz. állásfoglalását). Ausztrália 1901-től ténylegesen hat szabad állam szövetsége, azaz *szövetségi állam, s nem államszövetség*. Ez esetben a hagyomány azért gyengébb és ereje szerintem azért nem írja felül a téves szóhasználatot, mert Ausztrália teljes nevét – a magyarban is, az angolban is – meglehetősen ritkán használjuk. A rövidalakos név preferálásának egyik oka az, hogy az eltünteteti az államformára utaló megnevezés (monarchia–köztársaság) elhagyása miatti esetleges hiányérzetet. Megjegyzem: az idegen nyelvű államnévjegyzékek szerint Ausztrália két neve a különböző nyelveken megegyezik. Angolul *Australia* és *Australia*, franciául *Australie* (*'l*) és *l'Australie*, spanyolul *Australia* és *Australia*, oroszul *Австралия* és *Австралия*, kínaiul 澳大利亚 és 澳大利亚, arabul *أمسترااليا* és *أمسترااليا*. E vonatkozásában alighanem az UNTERM-lista megoldása kérdőjelezhető meg azon az alapon, hogy ha nem is a hibás, de a túl egyszerű megoldást választotta. Hiszen az 1900-ban elfogadott, majd azóta többször módosított ún. *Constitution Act* 3. pontja szerint Ausztrália különböző államai „shall be united in a Federal Commonwealth under the name of the *Commonwealth of Australia*” [egy szövetségi államközösségben egyesülnek, *Ausztráliai Állam* néven].

Egyesült Államok esetében –, hogy az államnév nem az államterületen élő nép nevéből alakult ki, hanem az ott élő népet – „amerikai” – nevezték el egy idő után az államnév alapján.²⁹ E fordított folyamatra az egységes nemzetek 19. századi kialakulása kapcsán egy differenciált elemzésben számos további példa hozható: „olasz” – *Olaszország*; (a poroszoktól, bajoroktól, szászoktól stb. megkülönböztetett) „német” – *Németország*, sőt: (a gascogne-iaktól, bretagne-iaktól stb. megkülönböztetett) „francia” – *Franciaország*, és így tovább.

Az elnevezés másik fő – s az újabb államfejlődésben az ún. alkotmányos államnevek esetében szinte kizárólagos – módja a *névadás*. A *névadás* azt jelenti: valamire tudatosan és egyetlen aktussal egy nyelvi jelet rendelünk, azzal azonosítjuk, s egy szűkebb vagy szélesebb közösségben ezt az azonosságot elfogadjuk. Az elfogadás és a használat aztán hatni fog arra a jelenségre (személyre, dologra, állatra vagy államra), amit megneveztünk: racionális képességekkel rendelkező lények esetén a nevet az illető megtanulja, azonosul vagy nem azonosul vele, megszereti vagy sem, megváltoztatja (ha módjában áll) vagy sem, és így tovább. Az elfogadás és annak következményei, pontosabban az elfogadottság kialakítása tekintetében kijelenthető, hogy a *névadás*: *alkotás*. „Aki nevet ad, az alkot, teremt” – fogalmaz a magyar nyelvtudomány egyik legszenzitívebb képviselője.³⁰ Egyetértve vele, az is kijelenthető, hogy a *névadás* politikai kérdés. S ha az, akkor van stratégiája és taktikája is, és ezen a területen is küzdelmek – „névharcok” – folynak.

A névharcok leglátványosabb terepe a városok és falvak, a helyi politikában pedig az utcák és más közösségi terek el-, át- és visszanevezése. Minél inkább nemzetközi vonatkozású valami, vagyis nem egyetlen állam hatalma alatt áll, annál nehezebben változtatható meg a neve. Az országhatárokon áthaladó nagy folyók neve például ritkán változik.³¹ Az államok – bár a nemzetközi rend fontos szereplői – e

²⁹ Itt jegyzem meg, hogy az *Amerikai Egyesült Államok* ún. országnévét illetően a magyar és az idegen nyelvű névhasználat eltér egymástól. A *the United States of America* hosszualakos államnév, illetve annak megfelelője az idegen nyelvű államnévjegyzékeken egyben országnév is. Az állam neve így (elől az *országnév*, utána az *alkotmányos név*) *angolul* United States of America (the) – the United States of America, *franciául* États-Unis d'Amérique (les) – les États-Unis d'Amérique, *spanyolul* Estados Unidos de América (los) – los Estados Unidos de América, *oroszul* Соединенные Штаты Америки – Соединенные Штаты Америки, *kinaiul* 美利坚合众国 – 美利坚合众国, *arabul* الولايات المتحدة الأمريكية – الولايات المتحدة الأمريكية. A magyar államnévjegyzék ezzel szemben – a hosszualakos *Amerikai Egyesült Államok* mellett – rövidalakos államnévként, vagyis országnévként az *Egyesült Államok* nevet adja meg. A mindennapi nyelvhasználatban ez kétségkívül valamennyi nyelvben megszokott. A hazai szakirodalomban a kérdéstről lásd ORSZÁGH (15. l.). A gazdag és színes forrásanyagra támaszkodó elemzés szerint az 1789 és 1886 közötti 97 évben „a *United States of America* magyar egyenértékesekeként valamivel több, mint 70 név és leíró megjelölés volt hosszabb-rövidebb ideig forgalomban”; vö. uo. 295.

³⁰ BALÁZS Géza: *Népolitikai küzdőtér*. Vö. <http://mnytud.arts.unideb.hu/nevarchivum/konyotar/altnev/tanulmanyok/balazs.doc>. A *névadás* alkotó, sőt teremtő jellegét Hegel is megfogalmazta. Szerinte a *névadás* nemcsak teremtés, hanem birtokbavétel is. A birtokbavétel ugyanis nála – a „testi megragadás” és a „formálás” mellett – „megjelöléssel” történik. Ez azt jelenti, hogy Hegelnél a szellem a *névadás* révén egyfelől *megteremt* a természetet, másfelől *el is sajátítja* és birtokba veszi. Vö. G. W. F. HEGEL: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és az államtudomány vázlat* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1971,²1983) 81. és „Jénai reálfilozófia”, in MÁRKUS György (szerk.): *Ifjúkori írások* (Budapest: Gondolat 1982) 343.

³¹ Vö. Kiss Lajos: „Cuius regio, eius nomen?” *Magyar Tudomány* 1992/2. 132.

tekintetben „könnyű prédák”: aki megszerzi bennük a főhatalmat, az el-, vagy át is nevezheti őket. A nemzetközi jogrendnek – tudomásom szerint – nincs olyan szabálya, amely bármilyen korlátot állítana az egyes államok átnevezése elé.

Természetesen az államok neve kapcsán is folynak névharcok. Ezek olykor az egyes államok között zajlanak, miként az ún. görög–macedón névvita kapcsán az közismert, gyakrabban azonban az egyes államokon belül, amint az például a magyar állam 2011/12-es átnevezése előtt, alatt és után született politikai nyilatkozatokból, újságcikkekből, blog-bejegyzésekből, sőt slágerszövegekből³² nyilvánvaló. Mind a két esetre kitérek itt röviden.

Jugoszlávia felbomlása során, még 1991-ben, annak egyik tartománya önálló állammá vált *Македонија* (Macedónia) országnévvel, illetőleg *Република Македонија* (Macedón Köztársaság) alkotmányos névvel.³³ Az előbbi csaknem azonos egy észak-görögországi tartomány – *Makedónia* (Μακεδονία; korábban három közigazgatási régió: Nyugat-, Közép- és Kelet-Makedónia) nevével. Szinesítette a helyzetet, hogy az új állam zászlaján az ókori görög királyi szimbólum, az ún. verginai csillag látható. Ilyen körülmények között Görögország – attól tartva, hogy az új állam igényt tart majd az észak-görögországi tartomány területére is – kifogásolta az állam elnevezését, és számos módon megpróbálta megakadályozni e név használatát. Azt szerette volna elérni, hogy az új államot legrosszabb esetben is *Szláv-Macedóniának* nevezzék. A vita a nemzetközi jogi szabályokat megalapozó háttérmegfontolásokra is ráirányította a figyelmet: a „szabad névválasztás” hívei az önrendelkezési jogra hivatkoztak, ellenzői pedig arra, hogy a névválasztást illetően ennek vannak bizonyos korlátai, amelyek az államelismerés során érvényesíthetők. Macedónia vonatkozásában 1993-tól, az ENSZ szerveinek kezdeményezésére, a nemzetközi kapcsolatokban egy kompromisszumosnak mondható név vált megszokottá: *Macedónia, volt jugoszláv köztársaság* (vagy, helyesírási szabálytól függően: *Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság*), ún. sláv-macedón nyelven: *Poranešna Jugoslovenska Republika Makedonija*, ciril betűs átírással: *Поранешна Југословенска Република Македонија*, angolul: *the former Yugoslav Republic of Macedonia*, rövidítve: PJRM, ПЈРМ, FYROM vagy F.Y.R.O.M. Az angol nyelvű nemzetközi kommunikációban használják a *FYRO Macedonia* nevet is. Macedónia

³² Vö. „Lesz még egyszer szép a világ | Lesz még Magyar Köztársaság!”; Bródy János: *Lesz még Magyar Köztársaság*.

³³ Gyakran hivatkozott szabály, hogy a magyarban (és egyébként a németben) az ókori államot *Macedóniának* írjuk és a szót *k*-val ejtjük, a mait pedig *Macedóniának* írjuk és *c*-vel mondjuk. E szabály ugyanakkor – melynek hátterében a beszélt középkori latin nyelv regionális, majd nemzeti eltérései álltak – nem feltétlen. Lásd erről FEJES László: „Macedónia és Makedónia” *Nyelv és Tudomány* 2012. április 2., <http://www.nyest.hu/hirek/macedonia-es-makedonia>. A nyelvészetileg fontos összefüggések megvizsgálása után Fejes arra következtet: a gyakran hivatkozott szabály ellenére „a magyar nyelvhasználatban nincs nyoma annak, hogy a makedón és a macedón, illetve a Macedónia és Makedónia között különbség lenne: mind a *c*-s, mind a *k*-s változat utalhat mind az ókori, mind a mai népre, nyelvre, területre, államra stb. Ugyanakkor tény, hogy tetten érhető a törekvés a két alakváltozat használatának a szabályozására: eszerint a [c]-s alak a mai, míg a [k]-s alak az ókori államot és népet jelöli (illetve az utóbbi utal a mai Görögország területének egy részére is). Akik ezt a törekvést híven követik, azok nyelvben valóban megvan a kettősség, de ugyanez nem mondható el a magyar nyelvhasználók összességéről”.

és Görögország 1995-ben (ideiglenesnek szánt, ám újjal azóta sem felváltott) államközi szerződést kötött, melyben érintik az államnév használatának egyes kérdéseit is. Görögország jelenleg is ragaszkodik e szerződés fenntartásához.³⁴

Az államokon belüli a névharcok „csatatare” történelmileg tágasabb és perspektivikusabb, mint a városok vagy az utcák neve körül zajlóké, ezért azok pillanatnyi állását nem a nyilatkozatok és nem is a slágerszövegek mutatják meg, hanem a nyelvhasználat *tényleges* helyzete. Ami a hazai névharcot vagy inkább: a mára némileg elcsendesedett névvitát illeti, az lényegében legitimációs kérdés. Mint minden legitimációs ügyben, a fő kérdés ebben is a *tényleges elfogadottság*, ami jelen esetben: a mindennapi nyelvhasználat kérdése. Ezt azonban – mint minden legitimációs probléma esetén – ki kell egészíteni a *helyesség*, jelen esetben a nyelvhelyesség szempontjaival, mely nem pusztán a többség-kisebbség függvénye. Így abból, hogy a Magyar Köztársaságot 1992-ben kevesen hívták „Magyar Népköztársaságnak”, s a magyar államot 2014-ben sokan már „Magyarországnak” mondják (már ha a kontextus ezt megengedi), a döntés legitimációjának előrehaladtára következtethetünk – ám a legitimáció ennek ellenére nem tekinthető lezártnak, mert a nyelvhasználat tényei mellett figyelembe kell venni nyelvhelyességi és szemantikai szempontokat is. S ez utóbbi vonatkozásban a *Magyarország* mint teljes (alkotmányos) államnév nem ígér gyors sikert. Már csak azért sem, mert nyelviileg nem minden kontextusban tudja változatlan jelentéssel helyettesíteni a *Magyar Köztársaság* nevet. Ilyenkor annak, aki nem akar „renitens” lenni, *Magyarország* helyett *magyar államot* kell mondania és (nagy kezdőbetűkkel: *Magyar Állam*) írnia. Tudták ezt már az alkotmányozók is, hiszen – miközben az Alaptörvény szövegezésekor fáradhatatlanul és szisztematikusan a „Magyarország” szót használták a „Magyar Köztársaság” helyett (azokban a szövegekben is, amelyeket a régi alkotmányból vettek át és az újakban is) – van olyan szöveghelye az Alaptörvénynek, ahol be kellett érniük a „magyar állam” kifejezéssel, mert a „Magyarország” nyelviileg nem lett volna elfogadható. Az Alapvetés C. cikke szerint: „A magyar állam működése a hatalom megosztásának elvén alapszik.” Ha ezzel összehasonlítjuk a másik lehetséges változatot („Magyarország működése a hatalom megosztásának elvén alapszik”), akkor könnyen belátható, hogy – már persze ha valaki még csak véletlenül sem szeretné használni a „Magyar Köztársaság” kifejezést (például így: „A Magyar Köztársaság működése a hatalom megosztásának elvén alapul”) – itt a „magyar állam” kifejezés használata a helyes.³⁵

³⁴ A szerződésről lásd MIKANOV Viktor: „A Görögország és Macedónia közötti 1995-ös ideiglenes megállapodás eredményei és kudarcai” *Jog – Állam – Politika* 2014/1. 109–125.

³⁵ Az ilyen fogalmazás stilisztikai szempontból máshol is ráfért volna az Alapvetésre. Ha pl. a kissé különösen hangzó H. cikkben („Magyarország védi a magyar nyelvet”) az alkotmányozó úgy fogalmazott volna, hogy „A magyar állam védi a magyar nyelvet”, valószínűleg többen értették volna meg elsősre, hogy a szöveg mit jelent, vagy hogy mi volt az alkotmányozó szándéka. Itt jegyzem meg, hogy az állam átnevezésének a jogi nyelvre tett hatásaival, az új névnek a magyar jogrendszer szövegében való megjelenítéséről („átvezetéséről”) rendelkező *2011. évi CCI. törvény és 322/2011. (XII. 27.) Kormányrendelet* szabályaival, valamint bírósági ítéletek szövegezésére is kiható *2011. évi CLXI. törvény* előírásairól *A magyar állam átnevezéséről* című írásomban (lásd 2. sz. jegyzet) foglalkozok.

A nyelvhasználat egyébként az államneveket tekintve az átlagosnál is lassabban változik. Másfelől viszont a politikai viszonyok stabilitása esetén a névadási döntést követő változások szinte feltartóztathatatlanok. Jól érzékelteti ezt az ellentmondásos összefüggést az, hogy az elmúlt ötvennégy évben az „egyik Kongónak” egyetlen egy, a vele szomszédos „másik Kongónak” pedig négy neve volt. Ha valaki ismeri a két állam politikai történetét,³⁶ ezen nem csodálkozik. A huszonöt éve átnevezett *Mianmar* (Burma) esetét már említettem, s ugyanígy kijelenthető, hogy vannak, akik *Srí Lankát* néha még ma is Ceylonnak mondják (pedig negyvenkét év telt el nevének megváltoztatása óta), *Burkina Fasót* pedig Felső-Voltának (holott harminc éve más a neve). Igaz, egyre kevesebben akadnak, akik *Zimbabwe*t Dél-Rhodéziának, *Zambiát* Észak-Rhodéziának, *Namíbiát* pedig Délnyugat-Afrikának neveznék, holott az előbbi kettő esetén nagyjából ugyancsak harminc-negyven év telt el átnevezésük óta, az utóbbi pedig önállóan csak huszonkét éve létezik. Lehetséges persze, hogy az idősebb generáció számára *Tanzánia* még Tanganyika és Zanzibár, a még idősebbek számára pedig (Burundival és Ruandával együtt) Német Kelet-Afrika, de *Etiópiát* ma már senki nem nevezi Abesszíniának, *Thaiföldet* Sziámnak, *Taivant* pedig Formosának. Ha ezt tenné, az ugyanolyan helyzetidegen beszédmód lenne, mintha *Iránra* azt mondaná, hogy Perzsia, *Irakra* meg azt, hogy Mezopotámia.

Érdekes filozófiai összefüggés, hogy aki nevet ad, az – legalábbis első pillantásra így tűnik – olyasmit ad, amivel ő maga nem rendelkezik.

„És mi történik, amikor nevet adunk? Mit adunk olyankor? – kérdezi egy francia posztmodern filozófus, majd rögtön válaszol: – Nem egy dolgot kínálunk, nem nyújtunk semmit, de mégis elérkezik valami, ami egyet jelent annak adásával – mint Plótinosz mondta a Jóról –, amink nincs.”³⁷

A névadás helyzetének szabatosabb elemzése persze könnyen megmutatja, hogy e magas absztrakciós szinten megfogalmazott gondolatot nem lehet közvetlenül a személyek és dolgok, s különösen nem az államok elnevezésére alkalmazni. Mert az igaz ugyan, hogy aki nevet ad, az nem olyasmit ad, ami az övé, ám rendelkezik valami olyasmivel, ami a jel és a jelölet (személy, állam stb.) összepárosításához, vagyis a névadáshoz nélkülözhetetlen. Nevezetesen: joggal vagy hatalommal arra, hogy befolyásolja a nyelvhasználatot. A névadást tekintve tehát a „teremtés” és az „alkotás” az emberi kapcsolatok befolyásolása és alakítása, bizonyos esetekben pedig átalakítása a név használatát illetően. A névadás ezért is hangsúlyozottan politikai tett.

Államok esetében névadásra – az újabb időkben legalábbis – rendszerint az *alkotmányozás keretei között* kerül sor. Az alkotmányozók valamilyen módon

³⁶ Az államnév kérdését is érintve lásd pl. Denis M. TULL: „Troubled State-Building in the DR Congo. The Challenge from the Margins” *The Journal of Modern African Studies* 2010/4. 643–661.

³⁷ Jacques DERRIDA: *Esszé a névről* [ford. BOROS János, CSORDÁS Gábor, ORBÁN Jolán] (Pécs: Jelenkor 2005) 5. Az idézett gondolat megértő értelmezéséről és továbbgondolásáról lásd Kiss Lajos András: „A név hatalma” *Liget* 2007/11. 18–25.

megnevezik az államot, s ezzel már nevet is adtak neki. Az így kialakult név az állam *alkotmányos neve*. A megnevezés rendszerint azzal történik meg, hogy meghatározzák és kinyilvánítják az *államformát*, s magától értetődőnek veszik, hogy az állam hosszúalakos neve az országnév és az államforma kombinációja lesz. Ha ez nem magától értetődő vagy nem ezt akarják névként használni, akkor erről külön rendelkezniük kell, amire ugyancsak akad példa; lásd például Írország alkotmányát (4. §) és Magyarország alaptörvényét (Alapvetés A. cikk, a hozzá tartozó értelmező rendelkezéssel együtt).

Vannak ugyanakkor „szégyenlős” és „hallgatag” alkotmányok is, amelyek valamilyen történeti-politikai ok miatt nem deklarálják az államformát vagy nem mondják ki az állam hosszúalakos nevét. *Hallgatag* például Szerbia 2006. évi alkotmánya, amelynek esetén az államformára csak az állam fejének megnevezéséből és egyéb rendelkezéseiből következtethetünk: onnan tudjuk, hogy Szerbia köztársaság, hogy az állam élén köztársasági elnök áll, így az állam teljes neve (*Szerbia Köztársaság*) is csak kikövetkeztethető.³⁸ Az ír állam nevére már utaltam. *Szégyenlősnek* az 1978-as spanyol alkotmányt mondanám, mely – az elfogadása idején még közismert, ma már csak a történelmi kérdések iránt fogékonyak számára nyilvánvaló okok miatt – nem tartalmazza a *Spanyol Királyság* kifejezést mint államnevet, bár a spanyol állam vitathatatlanul monarchia, és ez a neve.³⁹ Azt, hogy az állam formáját és így annak hosszúalakos vagy az államforma nélküli rövid nevét már az alkotmány címe is közli-e vagy csak a szövege, nem e problémakörbe sorolnám, hisz egyszerű szövegezési-jogtechnikai kérdésnek tűnik,⁴⁰ bár nem kizárt, hogy bizonyos esetekben ennek is jelentősége lehet.

Az államnév meghatározása – a *névadás* – mai viszonyok között, a már létező és névvel rendelkező államok világában egyben *névváltoztatás* is: ilyenkor az új név a régi helyébe lép. Egy állam nevének megváltoztatása annak a jele, hogy – a név-

³⁸ Vö. HORVÁTH Dóra: „Szerb Köztársaság” in CHRONOWSKI–DRINÓCZI (8. lj.) 579–598, különösen 580. Megjegyzem: a magyar államnévjegyzék *Szerbia* hosszúalakos nevét „Szerb Köztársaság”-ként adja meg, az állam képviselői (pl. budapesti nagykövetsége; vö. <http://www.budapest.mfa.gov.rs/hun/>) szerint ugyanakkor az *Szerbia Köztársaság* (szerbül, cirill betűs írással: *Република Србија*, latin betűs átírásban: *Republika Srbija*). A Szerbiában élő magyarok a „Szerb Köztársaság” elnevezést használják. A „Szerbia Köztársaság” névalak használatának oka feltehetően a boszniai *Szerb Köztársaságtól* való megkülönböztethetőség (ez szerbül, cirill betűs írással: *Република Српска*, latin betűs átírásban: *Republika Srpska*, bosnyák nyelven és horvátul *Republika Srpska*).

³⁹ Vö. D. TÓTH Balázs: „Spanyolország” in CHRONOWSKI–DRINÓCZI (8. lj.) 347–365, különösen 347. Lásd még BADÓ Attila – TRÓCSÁNYI László (szerk.): *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban* (Budapest: CompLex 2005) 921–960.

⁴⁰ Az alkotmány *címének* természetesen jogi jelentősége van, de nem azért, mert ez határozza meg az ország, illetve az állam nevét [vö. JAKAB (15. lj.) 66.]. Az államok többsége esetén az alkotmány címe tartalmazza az államformát és így az állam hosszúalakos nevét, sok esetben azonban – jelenleg pl. a francia, a finn, a spanyol vagy a görög alkotmányok esetén – nem. Magyarországon az ún. köztársasági alkotmányt meghatározó 1989-es törvény, vagyis az „1989-es (érdemben: új) alkotmány” címe egyébként eredetileg ez volt: „1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról” (vö. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8629>). Ezt 1990-ben, az egységes szerkezetbe foglalás során „címezték át”, a következőképpen: „1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya” *Magyar Közlöny* 1990. évi 84. szám (1990. augusztus 24.).

adó szerint – az állam életében új korszak következnek. A név változása gyakran az *államforma megváltoztatásának* következménye. Ez azonban távolról sem szükségszerű, a változás indoka lehet egy tradíció kiemelése, az államot alkotó népek viszonyának megváltozása és sok minden más is.

Ha az államforma nem változik, a névváltoztatás valódi motívumát igen nehéz, s valójában csak utólag, sőt néha még utólag sem lehet megállapítani. Amikor például Pétain marsall 1940-ben a *Francia Köztársaság* nevét *Francia Államra*, a „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség” jelszót pedig minden feliraton a „Munka, Család, Haza” jelszóra változtatta, nem igen lehetett tudni, hogy ez a jobboldali „nemzeti forradalom” részét képezte-e, vagy a monarchia visszaállításának előjele volt. A teljhatalommal felruházott miniszterelnök személyét mindenestre kultikus tisztelet övezte, s külsőségeiben az állam már ekkor „egy régi típusú monarchiához hasonlított”.⁴¹ Hogy Pétain vajon visszaállította volna-e a monarchiát, nem tudtuk meg, s ma már nem is fogjuk, mert elsodorta rendszerét a történelem.

Strukturális értelemben hasonló a helyzet a *Magyar Köztársaság* nevének *Magyarországra* történő megváltoztatása esetén is, ti. annyiban, amennyiben a valódi motívumok megismeréséhez idő kell. Azok az érvek ugyanis, amelyeket a változás hívei hoztak fel – például hogy a „Magyar Köztársaság” megnevezés „hosszadalmas és nem közbeszédszerű”⁴² stb. – túlságosan is súlytalanok ahhoz, hogy ésszerű magyarázatot tegyenek lehetővé a név megváltoztatásának *indítékát* illetően. A publicisztikában olykor-olykor megfogalmazott gyanú viszont, miszerint a névváltoztatás társadalom-lélektanilag a királyság jövőbeli visszaállítását készítené elő – leszámítva a politikai álmódzók és kalandorok sejtelmes megállapításait⁴³ – bizonyíthatatlan, s olyan argumentatív környezetben kénytelen megfogalmazódni, amelyben óhatatlanul maliciózusnak tűnik.

A „hivatalos álláspont”⁴⁴ az átnevezés vonatkozásában a következő öt szempont egyikét vagy másikat hangsúlyozta, illetve alakítja argumentummá. Először is azt, hogy a névváltozás a *történelmi kontinuitást* erősíti vagy fejezi ki.⁴⁵ Másodszor,

⁴¹ Boros Zsuzsanna: *Vichy-Franciaország, 1940-1942. A francia állam születése és a „Nemzeti forradalom” első időszaka* (Budapest: Akadémiai 1994), rövid összegzőként uő.: „A Francia Állam születése 1940-ben” *História* 1980/2. 9–10.

⁴² A „ma [...] túl sok helyzetben feleslegesen erőltetett és használt Magyar Köztársaság” név „hosszadalmas és nem közbeszédszerű megnevezés” – fogalmazott pl. Kolozsi Béla, nyugalmazott nagykövet a Magyar Hírlapban már 2010 októberében; vö. <http://www.magyarhirlap.hu>.

⁴³ Ezekből itt kettőre utalok. Az Alaptörvény elfogadásával „az államformaváltás lehetőségeit tekintve két nagyon fontos elv előtt – ha csak résnyire is –, de elvben kinyíltak a kapuk. Az egyik a Szentkorona-tan, a másik a jogfolytonosság igénye és annak helyreállítása” – fogalmazott 2011-ben Pánczél Hegedűs János, a *Regnum!* portál alapítója. Vö.: „A helyreállításról az örökös király halála után”, <http://www.regnumportal.hu/node/793>. Ugyanígy: „amit ma köztársaságnak neveznek Magyarországon, az nem res publica, inkább interregnum” – jelentette ki egy 2012-es interjúban Molnár Attila Károly. Vö. <http://www.regnumportal.hu/node/901>.

⁴⁴ Ez egyebek mellett a következő műből ismerhető meg: ABLONCZY Bálint: *Az alkotmány nyomában. Beszélgetések Szájer Józseffel és Gulyás Gergellyel* (Budapest: Elektromédia Kft. 2011), különösen 59–61.

⁴⁵ „Ami az ország elnevezését illeti – fogalmazott Szájer József egy interjúban –, az is a kontinuitás jele [...] evidens, hogy Magyarországnak ezer éve Magyarország a neve, ezt a kontinuitást jobban kifejezi az államformát mellőző megnevezés”; ABLONCZY (44. l.) 59. Ennek az állításnak

hogy a névváltozás *szimbolikus* jelentőségű, akár abban az értelemben, hogy csak valami apró-cseprő dolog, de „a lényegét” nem érinti, hisz az államformát nem változtatja meg; akár abban, hogy a helyes szimbólumhasználat politikailag is helyes és eredményes.⁴⁶ Harmadszor azt, hogy a *köztársaság* eszméje, melyre a korábbi név *pro forma* utalt, történelmileg jelentéktelen: a köztársaság „üres szó”, s „a mi jövőnk [...] nem a köztársaságban [van]”.⁴⁷ Ugyanígy, de konkrétan: „a köztársasági államforma a magyar történelemben nem játszott olyan szerepet, nincs olyan többlettartalma, ami indokolná az ország nevében való megjelenítést.”⁴⁸ Sajátos, bár némileg alárendelt módon egészíti ki ezt a különböző érvelésekben a köztársasági államforma megtartásának, vagyis a *monarchia* vissza nem állításának nem túl gyakori hangsúlyozása. „Magyarországon a királyság megszűnt – mondta egy politikus e nem túl gyakori alkalmak egyikén –, és ennek helyreállítására nincsen semmilyen politikai igény és szándék.”⁴⁹ Megállapítása öszinteségében vagy helyességében néhányan még ma is kételkednek, s ennek oka nem vagy nem kizárólag, s még csak nem is elsősorban a politikusok szavahihetőségével kapcsolatos attitűd, hanem az állam nevével kapcsolatos diskurzus *képlékenysége*. Ebben a diskurzusban nincsenek fix pontok: a „köztársaság” – hangsúlyozzák – történelmileg (nálunk) jelentéktelen, ám az állam számára nem választunk más formát, például monarchiát. A „köztársaság” nem érdemes arra, hogy az állam nevében szerepeljen, de arra igen, hogy az állam formájaként megmaradjon. A fogalmak ilyen lebegtetése, s ezzel a *rugalmas* argumentáció⁵⁰ a „hivatalos állás-

a problematikus voltát a 21. sz. jegyzetben és az ahhoz tartozó főszövegben kimutattam. Itt azt teszem még hozzá, hogy az állam 2011-es olyan átnevezése, mely egy új „névrezsim” bevezetése is volt (hiszen a hosszúalakos név pozíciójába tette a rövidalakos nevet), a nyilatkozó állításával ellentétben éppenséggel a kontinuitás megszakítását jelentette. Ennek bizonyítékként lásd az e tanulmány végére helyezett táblázatot.

⁴⁶ Az államforma vonatkozásában „[e]gyáltalán nem változik meg semmi” – nyilatkozta Orbán Viktor 2011 tavaszán egy televízió riportterének államnévvel kapcsolatos, vitathatatlanul manipulatív kérdésére válaszolva; vö. „Magyarország vagy Magyar Köztársaság?”, közölve: HirTv, lásd <https://www.youtube.com/watch?v=ONPWt3SSvg0>. „Nincs szó arról, hogy az államformát meg akaránk változtatni” – mondta ugyanígy Szájer József; vö. ABLONCZY (44. l.) 59. A „szimbolikus” másik értelmére lásd Gulyás Gergely nyilatkozatát: „Azt pedig mindenki elismerheti, hogy érdemes olyan szimbólumokat használni, amelyeket az ország polgárai magukénak éreznek, alkalmaznak. Márpedig eddig is mindenki Magyarországot és nem a »Magyar Köztársaságot« tekintette hazájának”; uo. 61.

⁴⁷ „Számunkra a köztársaság egy üres szó, [...] az csak egy ruha, valójában a nemzet a test, azon a köztársaság a ruha, az emberek, azok a nemzetben élnek a köztársaság legfeljebb a ház, amiben lakunk [...] A mi jövőnk a nemzetben van, nem a köztársaságban” – mondta Orbán Viktor, az ellenzék vezetőjeként, már 2006-ban. Vö. <http://www.ma.hu/tart/rcikk/a/0/143121/1>.

⁴⁸ Gulyás Gergely megfogalmazása; lásd ABLONCZY (44. l.) 59.

⁴⁹ Szájer József megállapítása, vö. ABLONCZY (44. l.) 59. Hasonlóan fogalmazott az alkotmányjogi szakirodalomban Schanda Balázs: „A változás [ti. a név megváltoztatása] nem sugallja az államforma megváltoztatásával kapcsolatos megfontolást (a monarchia újbóli bevezetését); Magyarország köztársaság marad”; vö. SCHANDA (23. l.).

⁵⁰ Fogalmazhatjuk ezt az ún. „név-vita” és „köztársaság-vita” *rugalmas* kezeléseként is. Ezen a következőt értem: ha a változtatás bírálója a név mibenlétét és az államforma-ügyet összekapcsolja, akkor a hivatalos álláspont híve ezeket szétválasztja, ha pedig külön kezeli, akkor azt mutatja meg, hogy össze is kapcsolhatók vagy összekapcsolódnak. Ennek feltétele, hogy a „köztársaság-vitát” ne államforma-vitaként, hanem politikai vitaként értelmezzük. S valóban: „ami a »köztársaság-vitát«

pont” negyedik, talán legfeltűnőbb jellemzője. Végül, ötödször, a hivatalos álláspont az érvelés szintjén azt aknázza ki, hogy az „ország”, az „állam” és a „haza” fogalmának jelentéstartományai közötti átfedés pontos mértékét nehéz megállapítani. (Ezt később részletezem.)

Az ilyen érvek és érvelések világában az államformák érdemi kérdései az államnév kontextusában nem tárgyalhatók meg. Egy ilyen helyzetben a tárgyilagos elemző csak két dolgot tehet: hipotetikus, esetleg szkeptikus tételeket fogalmaz meg, vagy a helyzet átmeneti jellegét érzékelteti.⁵¹

Az általános kérdésekhez visszatérve megjegyzem: ha az államoknak már van nevük, akkor a kommunikáció során *megnevezzük* őket. Az, hogy miként, először is a kommunikáció nyelvétől függ. Természetesen ez alól is vannak kivételek. Például az egykori francia gyarmatból 1960-ban önállóvá vált *Elefántcsontpart* esetében, melynek hivatalos személyei 1986-tól a nemzetközi kommunikációban csak a francia nyelvű névváltozatokat – *Côte d’Ivoire* és *la République de Côte d’Ivoire* – fogadják el államukra vonatkozóan. Ezért a teljes angol, spanyol, orosz stb. államnév őrzi a francia nevet: Elefántcsontpart neve angolul *the Republic of Côte d’Ivoire*, spanyolul *la República de Côte d’Ivoire*, oroszul *Республика Ком-ò’Иега*. Az egykori gyarmatosítók nyelve más esetekben is megmaradt vagy legalábbis nyomot hagyott az önállóvá vált államok nevében (lásd *Salvador*, *Zöld-foki-szigetek* és *Kelet-Timor* esetét).

Néhány éve egy ezektől tartalmilag eltérő, jellegében azonban hasonló problémát vetettek fel Grúzia vezetői. Ők azt szerették volna, s szeretnék ma is, ha országukat magyar nyelven nem az orosz eredetű – s a szovjet uralom idején sok más nyelv mellett a magyarban is meghonosodott – *Grúzia* szóval, hanem az egyes források szerint perzsa-arab, más források szerint görög-latin (vö. *γεωργός*, *georgicus*) eredetű *Georgia* szóval neveznék meg, de legalábbis a hivatalos kapcsolatokban ezt az elnevezést használnák. Vagyis a grúzok – akik önmagukat *kartvelebinek*, országukat pedig *Szakartvelónak* nevezik – exonimaként (külső névként) a *Georgiát* elfogadják, a *Grúziát* pedig nem. A Földrajzinév-bizottság 2009-ben ennek ellenére úgy foglalt állást, hogy – idézem – „a საქართველო (Sak’art’velo, angol: Georgia) országnév hazai használatra ajánlható magyar megfelelője továbbra is a nyelvünkben régóta egyértelműen használt *Grúzia* név” maradjon. A *Grúzia* név egyébként más közép- és kelet-európai országokban is csak nagyon lassan vagy egyáltalán nem változik.

illeti – jegyezze meg Gulyás Gergely –, mindenekelött azt kell egyértelműen rögzíteni, hogy ez nem az államformával kapcsolatos vita. [...] Ez a vita tehát tisztán szimbolikus.” ABLONCZY (44. l.) 61.

⁵¹ Bár e sorok szerzője a szkeptikus megoldás felé hajlik (ezért írta: a változás valódi motívumát „csak utólag lehet majd megállapítani”), de elfogadja a mértéktartó helyzetjelentéseket. Ilyen pl. Kukorelli Istvánnak Sulyok Dezső 1946-os felszólalására reflektáló megállapítása egy tudományos konferencián. A köztársasági államformát bevezető *1946. I. törvénycikk* parlamenti vitájában Sulyok Dezső ezt mondta: „a múlt után nemcsak betettük az ajtót, hanem be is falaztuk azt”; vö. az 1945. évi november hó 29-re összehívott *Nemzetgyűlés 8. ülésének naplója* [1946. január 24.]. 256. Az Alaptörvény elfogadásával azonban – jelentette ki Kukorelli – „ebből a falból kétségtelenül kivettek néhány téglát” (Kukorelli István: *Magyarország állam- és kormányformája*. Előadás Győrben, 2014. február 7-én). Szerintem is itt tartunk most, s ennél többet nem lehet mondani.

Előfordulhat az is, hogy egy állam a név nyelvi formájával szeretné megkülönböztetni magát környezetétől. Érdekes fejlemény ezt illetően Kazahsztán elnökének az a felvetése, mely szerint országa esetleg elhagyhatná nevéből a perzsa eredetű *-isztán* (magyarul: *-föld*) végződést. Egy nemzetközi hírügynökség jelentése szerint Nurszultán Nazarbajev elnök 2014 februárjában a következőket mondta: „Talán gondolkodnunk kellene azon, hogy országunkat *Kazah Elinek* nevezzük át, mielőtt azonban így teszünk, ezt egész biztosan meg kell vitatnunk a kazah néppel.”⁵² Az esetleges új név jelentése ugyancsak (kb.) *Kazahföld*, a *kazahok földje* lenne; a javaslat értelme inkább az, hogy Nazarbajev állama így különüljön el a többi hasonlóan végződő nevű közép-ázsiai országtól: *Afganisztántól*, *Kirgizisztántól*, *Pakisztántól*, *Tádzsikisztántól*, *Türkmenisztántól* és *Üzbegisztántól*. Ám a nép által csak „Papának” nevezett – karrierjét még a szovjet kommunista pártban kezdő, jelenlegi pozícióját pedig 1991 óta betöltő – 73 éves vezér iménti kijelentése nemcsak nyelvi érzékenysége és szofisztikáltsága miatt keltett feltűnést világszerte. A visszhang másik oka az volt, hogy Kazahsztánban, ahol még sosem tartottak (európai szempontból is annak nevezhető) szabad választásokat, a kérdés „néppel való megvitatásának” terve az ő szájából meglehetősen különösen hangzott.

A magyar nyelvű kommunikáció során az államokat természetesen magyar nyelven nevezzük meg, ami azért lehetséges, mert ma már – a fél-háromnegyed évszázaddal ezelőtti helyzettel szemben – a Föld minden államának van magyar, illetve magyarnak tekinthető névalakja.⁵³ Ezek vagy *eredeti magyar* névalakok, vagy idegen nyelvből *átvett*, de magyaros alakok, esetleg *egyénilag* alakult magyar alakok.

Az első csoportba tartozók – ilyenek például az *-ország*, a *-föld* és a *-part* végződésű nevek – leggyakrabban a népnevekből alakultak ki,⁵⁴ főként olyanokéból, amelyek már a középkorban is államisággal rendelkeztek. Például *Franciaország*, *Németország*, *Lengyelország* stb. Elsősorban régi európai államokat nevezünk így, de néha egyes új államok neve is ezen a módon alakul ki (például *Finnország*). Nyelvünk ugyanakkor sokszor nem fogadta be (*Osztrákország*, *Skótorság*) vagy egy idő után kivetette (*Angolország*) az ilyen újításokat. A második csoportba tartozó nevek az államok eredeti nevéből alakultak ki, többnyire, bár nem kizárólagosan *-ia* végződéssel (*Dánia*, *Portugália*). Nyelvünkön, különös módon, egy kivétellel minden Magyarországgal szomszédos államnak ilyen idegen eredetű

⁵² Lásd a Földrajzinév-bizottság 68/631. sz. állásfoglalását. A bizottság egy évvel később az államközi kommunikációt illetően már némi engedményt tett: „A Földrajzinév-bizottság tudomásul veszi a Külügyminisztériumnak azt a gyakorlatát, hogy a Magyarország és Grúzia közötti magyar nyelvű diplomáciai érintkezésben, a kétoldalú baráti kapcsolatok elmélyítése céljából, a *Georgia* országelnevezést is használják” (71/655. sz. állásfoglalás). Az így folyamatosan foglalkoztatta a bizottságot; lásd pl. a 2012-es 79/721. sz. állásfoglalást a „*Kartulia*” név-javaslat elutasításáról. Grúzia nevében egyébként 1998 óta nem szerepel a köztársasági államfoma-megjelölés (lásd a 31/334. sz. állásfoglalást).

⁵³ Lásd <http://www.reuters.com/article/2014/02/07/us-kazakhstan-name-idUSBREA160HA20140207>.

⁵⁴ Vö. FARAGÓ Imre: „A magyar földrajzinév-használat” *Könyvtári Figyelő* 2005/4. (2005. január 17.), <http://ki.oszk.hu/kf/2005/01/a-magyar-foldrajzinev-hasznalat>.

neve van: *Ausztria, Szlovákia, Szerbia, Szlovénia, Románia, Ukrajna* (a kivétel *Horvátország*) – valószínűleg azért, mert ezek többsége viszonylag fiatal, néhány évtizedes vagy egy-két évszázados múlttal rendelkező állam, bármilyen messzire is vezessék vissza történeti előzményeiket. Az egyénileg alakult névalakok – főként a távoli és nem túl régi államok esetén (*Botswana, Ecuador* stb.) – idegen eredetűek, s ezt az eredetet a helyesírásukban is őrzik. Az ilyen nevek többsége természetesen az idők folyamán magyarosodott; például *Egyiptom, Marokkó, Vietnam*. Ritkán, de arra is van példa, hogy egy név nem magyarosodik, hanem épp ellenkezőleg, újra idegenné válik: a mai *Botswanát* például a magyarok brit gyarmatként *Becsúanaföldnek*, Lesothót pedig az 1966-os a függetlenné válása előtt *Bászutó-földnek* nevezték. Ezekre ma már nagyon kevesen emlékeznek. Vannak példák a magyar és idegen nyelvi eredetű alak váltakozására (*Olaszország – Itália*, ritkábban: *Finnország – Suomi*), valamint arra is, hogy ez következetlenséggel párosul, mint például *Fehéroroszország – Belarusz – Belorusszia* vagy *Moldávia – Moldova* esetén.⁵⁵

3. AZ ÁLLAMNEVEK FAJTÁI

Mint említettem, az államoknak rendszerint két nevük van, s azokat különböző kategóriákba sorolhatjuk.

A mindennapi és a szakmai nyelvben tíz ilyen névfajta különböztethető meg: *országnev*, *államnév*, *rövid államnév* (másként: *rövidalakos államnév*), *teljes államnév*, *hosszú államnév* (másként: *hosszúalakos államnév*), *formális államnév*, *nem-formális államnév*, *hivatalos államnév*, *nem hivatalos államnév*, *teljes államnév*, valamint *alkotmányos államnév*. (Alkalmassint az országoknak és államoknak is lehet beceneve, esetleg ragadvány- vagy gúnyneve, ezekkel azonban itt nem foglalkozok.) Az államnevek most említett fajtáit párokba rendezhetjük, s a kategóriapárok egyes elemeit megpróbálhatjuk összeegyeztetni egymással. Ha a tényleges nyelvhasználatot tekintjük kiindulópontnak, ez nem mindig lesz következetes, mert a fogalmi párok egyes tagjainak jelentése nem teljesen fedi egymást. Ennek ellenére fő vonalakban kialakítható közöttük valamiféle rend. Például a következő:

	ORSZÁGNÉV	–	ÁLLAMNÉV
RÖVID (RÖVIDALAKOS) ÁLLAMNÉV		–	HOSSZÚ (HOSSZÚALAKOS) ÁLLAMNÉV
„NEM FORMÁLIS” ÁLLAMNÉV		–	„FORMÁLIS” ÁLLAMNÉV
„NEM HIVATALOS” ÁLLAMNÉV		–	„HIVATALOS” ÁLLAMNÉV
			TELJES ÁLLAMNÉV
			ALKOTMÁNYOS ÁLLAMNÉV

⁵⁵ Ez a névképzési eljárás más nyelvekben is megszokott; lásd pl. a *-land* (ország) utótaggal ellátott neveket az angol vagy német nyelvben: *Scotland, England, Ireland, Poland*, illetve *Deutschland* stb. Ezek esetén előfordul az is, hogy az ország „nemzetközileg” ismertebb elnevezése eltér a kevésbé ismert „belső” névtől: *Scotland – Alba, Finland – Suomi*.

A két oszlop kategóriái a következő pontosításokkal feleltethetők meg egymásnak. Az *országnev* nem más, mint a rövid vagy *rövidalakos* államnév, amit néha (pontatlanul) *nem-formális* államnévnek is mondanak. Az állam hosszú vagy *hosszúalakos* neve nem más, mint *alkotmányos* név, amit az alkotmány vagy kimond, vagy nem, de ha nem, abból az kikövetkeztethető. Ezt olykor (ugyancsak pontatlanul) *teljes* vagy *formális* névnek is tekintjük. A „teljes államnév” azért pontatlan kifejezés, mert valójában az országnev, vagyis a rövidalakos államnév is *teljes* névnek tekinthető.

A lehetséges elméleti kérdések közül kettőre térek itt ki: (A.) az államnév és az államforma viszonyára, valamint (B.) az országnev és az államnév kapcsolatára.

(A.) Az államnév és az államforma viszonyát illetően a legegyszerűbb megállapítás az, hogy az államok hosszú, hosszúalakos vagy alkotmányos neve többnyire tartalmazza az államformát, ám ez nem szükségszerű. E tételt részletezve a következőket állapíthatjuk meg.

A kb. százkilencvenöt állam⁵⁶ közül a hosszúalakos vagy alkotmányos névben jelenleg százötvenhat esetben szerepel államforma-megnevezés, harminckilenc esetben pedig nem. Ez utóbbiak közül huszonöt esetben a hosszúalakos név megegyezik a rövidalakossal. Az egyezés alapja – amint arra részben már utaltam – vagy az, hogy az országnev egyben államnév is, vagy megfordítva: az, hogy az államnév egyben országnev is. Az államforma-meghatározás nélküli csoportban az ilyen eseteken túl fennmaradó tizennégy állam esetében valamilyen általános politikai-jogi terminus egészíti ki az országnevet. Ilyen az „állam” (például *Izraeli Állam*, *Kuvaiti Állam*), a „független állam” (*Szamoai Független Állam*), az „államok”, illetve az „egyesült államok” (*Amerikai Egyesült Államok*, *Mexikói Egyesült Államok*), a „föderáció” és a „konföderáció” (*Oroszországi Föderáció*, *Svájci Államszövetség*), az „unió” (*Comore-szigeteki Unió*), vagy az e vonatkozásban „államnak” és „közösségnek” is fordítható „commonwealth” (*Ausztrál Államközösség* vagy *Ausztráliai Állam*, *Dominikai Közösség*).

A huszonöt állam közül, melyek rövidalakos és alkotmányos neve egymással megegyezik, hat európai, s ezek közül öt kelet-közép-, illetve kelet-európai. Ezek a következők: *Bosznia-Hercegovina*, *Magyarország*, *Montenegró*,⁵⁷ *Románia*, *Ukrajna*. E listára bizonyos értelemben és megszorításokkal még további két állam is felvehető volna; minthogy ezek az állam hosszúalakos nevének meghatározása-

⁵⁶ Azt, hogy jelenleg hány állam létezik, hogy miért csak „körülbelül” tudjuk meghatározni a számukat, s hogy e hozzávetőlegesség miért nem baj vagy hiba, másutt fejtettem ki. Lásd Takács Péter: *Államtan. Négy fejezet az állam általános elmélete köréből. Az állam általános sajátosságai* (Budapest: BCE Közigazgatás-tudományi Kar 2011) 7–9.

⁵⁷ A magyar államnévjegyzék szerint Montenegró hosszúalakos államneve: *Montenegrói Köztársaság*. Az idegen nyelvű jegyzékek szerint ezzel szemben ezen állam esetén az országnev és a teljes államnév megegyezik (*Montenegró*), s az utóbbi az angol, francia, spanyol stb. változatokban nem tartalmazza az államformára történő utalást. Ez azért van így, mert Montenegró korábbi teljes neve valóban *Montenegrói Köztársaság* volt, a 2007. október 9-i alkotmány alapján azonban 2007-től az alkotmányos név is *Montenegróra* változott. Montenegró alkotmányos fejlődésének legutóbbi korszakáról lásd továbbá DRINÓCZI Timea: „Montenegró. Az új alkotmányhoz vezető út” in CHRONOWSKI–DRINÓCZI (8. lj.) 626–640.

kor – némi közvetlenséggel fogalmazva – csak „immel-ámmal” utalnak az államformára. Nem meglepő, hogy ezek is ugyanebben a régióban találhatóak. Egyrészt ilyen *Szerbia*, melynek hosszúalakos nevében – mint már jeleztem – szerepel ugyan a „köztársaság” szó, de ezt nagyon csendesen mondták ki az alkotmányozók. Másrészt ilyen Lengyelország, melynek alkotmányos neve lengyelül *Rzeczpospolita Polska*. Ez azért mondható „immel-ámmal” történt államforma-meghatározásnak, mert bár a lengyelek is ismerik a latin eredetű „köztársaság” szót (középkori latinossággal: *respublica*, lengyelül: *republika*), ám nem ezt, hanem a *rzeczpospolitą* használták, ami a későbbi *republica* előzményét jelentő ókori latin *res publica* (jelentése: „a közösség dolgai, ügyei”) kifejezés lengyel nyelvre történt tükörfordítása. Érdekessége – túl azon, hogy alkalmasint a lengyel-litván nemzetközösségre is utalt – az, hogy eredetileg a választott *királysággal* kiegészülő *nemesi nemzeti közösséget*, később, nevezetesen a 17–18. században *monarchiát* jelentett, s csak a 20. század első fele óta jelent *köztársaságot*. A *rzeczpospolita* tehát most éppen köztársaságot jelent, de volt idő, amikor a királyságra vonatkozott.

Annak, hogy az államforma-meghatározás nélküli államnevek jelentős számban kelet-közép- és kelet-európaiak, minden bizonnyal van valamilyen közös oka, bár tudomásom szerint ezt eddig nem vizsgálta senki. Nem célom itt ennek vizsgálata, de hipotetikus jelleggel megjegyzem a következőket. A szóban forgó országokban (elsősorban Bosznia-Hercegovinában, Magyarországon és Romániában) a politikai elit meggyőződése szerint a *köztársaság* nem rendelkezik elégséges *legitimációs pontenciállal*, ezért a *monarchikus hagyomány* felelevenítése különböző okokból és módokon *hasznosnak* tűnik számára. Ez a gondolat Romániában lapangó módon az 1990-es rendszerváltozás óta, Magyarországon pedig a 2010-ben hatalmat szerzett elit köreiből érzékelhető. Korábban – egyáltalán nem lapangó módon – ennek volt része a köztársasági címerben, a címerpajzson megjelenített királyi korona, vagyis (már a régi alkotmány szóhasználatában is) a „magyar Szent Korona”, e korona szakralizálásának elfogadtatása a közbeszédben, a koronának a Nemzeti Múzeumból a Parlament épületébe való átvitele⁵⁸ és a Szent Korona-tan felelevenítése is. A 2006-ban önállóvá vált Montenegró rövid története során folyamatosan kokettál a monarchiával és annak eszmei kereteivel,⁵⁹

⁵⁸ Ennek indokaként lásd a *2000. évi I. törvény* preambulumát: „A Szent Korona a magyar állam folytonosságát és függetlenségét megtestesítő ereklyeként él a nemzet tudatában és a magyar közjogi hagyományban.” Érdemes ezt összevetni a 2010/11-ben működő Alkotmány-előkészítő eseti bizottság *Magyarország Alkotmányának szabályozási elveiről* készített 2011-es szövegével, mely az alkotmányosság *eleven* hagyományára utal: „Magyarország alkotmányos állami folytonosságát a Szent Korona fejezi ki.” Az *Alaptörvény* ezt a nemzet egységével is kiegészíti: „Tiszteletben tartjuk [...] a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.” (*Nemzeti hitvallás*, 18. mondat.) (Valamennyi kiemelés a szerzőtől.) Lásd ezzel kapcsolatban SZENTE Zoltán: „A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben” *Közjogi Szemle* 2011/3. 1–13, valamint CSINK Lóránd – FRÖHLICH JOHANNA: „Történeti alkotmány és kontinuitás az új Alaptörvényben” *Közjogi Szemle* 2012/1. 9–15. (különösen 13.)

⁵⁹ Pl. a mai állam zászlaja a királyság idején használt zászlóra emlékeztet, közepén a trónról sosem lemondott I. Miklós monogram nélküli címerével. 2011-ben továbbá hivatalosan rehabilitálták

s valószínűleg ugyanezért. Ehhez képest a (román közgondolkodásban a francia-román kulturális kapcsolatok miatt búvópatakként jelen lévő, Magyarországon pedig egy 2004–2010 között erőltetett, elhibázott baloldali politikai ideológiai kísérlet⁶⁰ részeként felbukkant) *republikanizmus* ideológiájának *ellensúlyozása* másodlagos jelentőségű.

(B.) A legtöbb „megfeleltetési” problémát az *országnev* és az *államnév* kapcsolata veti fel. Annak ellenére is, hogy az alapösszefüggés egyszerű: az országnevek igen sokszor egyben államnevek is.

Az országnevek az esetek jelentős részében népnevekből születtek, s így az államok az országnevek révén kapcsolódnak azon népek egyikéhez vagy másikához, amelyeket integrálnak. Érdekes megoldás ezt illetően Bolívia 2009 utáni hosszú neve: *Estado Plurinacional de Bolivia*. A magyar államnévjegyzékben a *plurinacional* magyar megfelelője a *többnemzetiségű*, tehát a Földrajzinév-bizottság szerint az állam neve *Bolíviai Többnemzetiségű Állam*.

Az országnev és az államnév viszonya vonatkozásában egyedi megoldást jelent a *Cseh Köztársaság*. Ha nem a mi nyelvünket vennénk alapul, ez lényegében a mai magyar államnév-rendszer inverze volna, hisz ez esetben a hosszú államnevet használják az ország megnevezésére, vagyis rövid államnévként is. A magyar államnévjegyzék ezt a helyzetet nem tükrözi, mert a *Cseh Köztársaság* országneveként *Csehország*ot adja meg. Az idegen nyelvű listákon, ideértve a cseh nyelvűt is, ezzel szemben országnévként is a *Cseh Köztársaság* megfelelő változata szerepel.⁶¹ Az országra utaló „Csehország” szó – csehül *Čechy*, újabban *Česko* – más nyelvekben is ismert;⁶² ezt azonban több nép vagy beszélői csoport (például az angolok és az angolul beszélők) ritkán, mások (így például az olaszok) szinte soha nem használják. Maguk a csehek megosztottak a kérdésben: a *Čechy* alig terjedt el körükben az állam megjelöléseként, a *Česko*t pedig csak a legújabb időkben – s bizonyos csoportok ellenérzései mellett – használják szélesebb körben ilyen célból. Ráadásul az egyes nyelvek, vagy inkább beszélők eltérnek abban, hogy mire utalnak a „Csehország” szó megfelelő változatával: az egész Cseh Köztársaságra-e vagy az azt alkotó három ország (Csehország, Morvaország és Szilézia) egyikére. A cseh *Česko* és a magyar *Csehország* (s ugyanígy: a lengyel *Czechy* vagy a szlovén *Češka* stb.) mindhárom országra utal, a csehek azonban meg tudják különböztetni azokat a *Čechy* (szűkebb értelemben vett Csehország), *Morava* (Morvaország) és *Slezsko* (Szilézia, pontosabban Cseh Szilézia) szavakkal. További bonyodalmat okoz, hogy az így értett *Čechy* angol és német megfelelője nem a *Czechia* és a *Tschechien*, hanem a *Bohemia*, illetve a *Böhmen*; ám ezeket a kereskedelemben és

a Petrović-Njegoš királyi családot és elismerték szerepét a montenegrói önazonosság előmozdításában (lásd a *Zakon o Statusu Potomaka Dinastije Petrović Njegoš* című törvényt).

⁶⁰ Lásd erről ABLONCZY (44. l.) 60.

⁶¹ Az állam neve (elől a hosszúlakos név, utána az országnév) csehül *Česká Republika* – *Česká Republika*, angolul *Czech Republic (the)* – *the Czech Republic*, franciául *République tchèque (la)* – *la République tchèque*, spanyolul *República Checa (la)* – *la República Checa*, oroszul *Чешская Республика* – *Чешская Республика*.

⁶² Angolul *Czechia*, németül *Tschechien*, franciául *Tchéquie*, hollandul *Tsjechië*, norvégul *Tsjekkia*, spanyolul *Chequia*, olaszul *Cechia*, oroszul *Чехия*, szerbül *Чешка*, ukránul *Чехія* (*Chekhija*).

az idegenforgalomban az egész Cseh Köztársaság megnevezésére is vonatkoztatják. S ehhez jönnek még a nyelvújítók: miközben a *Česko* szónak is csak pár évtizedes múltja van, egyesek a *Ceskomoravsko*-val, az angol nyelvű szakirodalomban pedig a *Czechland*, *The Czechlands* (Csehország) szavakkal kísérletezgetnek.⁶³

E bonyolult helyzet kialakulásában több – történeti, politikai, elvi és praktikus – tényezőnek is szerepe volt. Így például annak, hogy bár a cseh nép hosszú évszázadokra vezeti vissza történetét (*Boiohaemum*-ot mint önálló entitást például már Tacitus említi, a nyugati szláv cseh törzsek 900 körül a mai Csehország környékén éltek), a nép állami létezése meglehetősen forgandó volt: a Cseh Fejedelemség, majd Cseh Királyság a Német-római Birodalom része, még később a Habsburgok állami önállóság nélküli „örökös tartománya” lett. Így arra az országra, amelyet ma Cseh Köztársaságnak tartunk, a cseh-szlovák állam 20. századi létrejöttéig (1918) a cseh nyelvben – nyilvánvaló politikátörténeti okokból – sokáig nem létezett az államformát, ti. a királyságot vagy a köztársaságot meg nem nevező, elfogadott rövid országnév.

A 20. század folyamán folyamatosan terjedő, de teljes elfogadottságot mindmáig nem élvező *Česko* (Csehország) névvel kapcsolatban többféle fenntartás létezik. Egyesek arra hivatkoznak, hogy az 1938 és 1945 között is használt név (*Csehország*) rossz emlékeket idéz, mások meg arra – és alighanem ez a fontosabb ok –, hogy azért nem használják, mert a demokratikus és polgárosult cseh nemzet természetesnek veszi, hogy ha az 1993-ban létrejött Cseh Köztársaság lényegében három „történeti országot” fog össze, akkor erre az ország- és államnévnek még akkor is tekintettel kell lennie, ha a *cseh állam* mind a három ország népét integrálja.⁶⁴ Ám lehet, hogy nem is a demokrácia, hanem csak annak a kérdése ez, hogy a cseh nyelvben nincs olyan szó, amely mindhárom országot megjelölné. Az egy szavas országnév, s különösen angol változatának elterjedése az új állam létrejötte után sok cseh értelmiségi számára oly fontos volt, hogy 1997-ben polgári kezdeményezésbe fogtak a „Csehország” név elterjesztésére (*Občanská iniciativa Česko/Czechia*). A brnói egyetemről kiinduló iniciatívát 1998-ban egy nagyszabású tudományos konferencia követte a prágai Károly Egyetemen, 2004-ben pedig

⁶³ Mindezek alapján nemcsak tréfás túlzás, de egyenesen tévedés a Cseh Köztársaságot „név nélküli országnak”, esetleg „névét kereső országnak” nevezni (vö. Daniela LAZAROVÁ: „Looking for a name” in *Radio Prague* 2004. május 13., <http://www.radio.cz/en/section/curaffrs/looking-for-a-name>), vagy azt mondani, amint azt az egyik szórakoztató útikönyv teszi, hogy: „a cseheknek nincs egy szóból álló kifejezésük hazájuk megjelölésére [...], s mindörökké meg kell elégedniük azzal, hogy a »cseh« szóval csak melléknévként utaljanak nemzetükre.” Lásd Tulloch Catriona SCOTT (szerk.): *Xenophobe's Guide to the Czechs* (London: Xenophobe's Guide 2008, ²2009) 1. A helyzet pont ennek az ellenkezője: a cseheknek sok, talán túl sok nevük is van országuk megnevezésére. A kettőt (*Česko*, *Čechy*) azért merem „túl soknak” mondani, mert nemcsak jelentéstartományaik különbözöek, de társadalmi rétegenként és politikai csoportonként változik érzelmi konnotációjuk is, nem beszélve idegen nyelvű megfelelőik változatosságáról.

⁶⁴ Plasztikusan fejezi ki ezt a helyzetet az önálló cseh állam 1992 végén elfogadott és 1993 elején hatályba lépett alkotmányának preambuluma, amikor így fogalmaz: „Mi, a Cseh Köztársaság állampolgárai, Csehországban, Morvaországban és Sziléziában, az önálló cseh állam megújulása idején [...] a Cseh Köztársaság következő alkotmányát fogadjuk el.” Lásd BADÓ–TRÓCSÁNYI (39. l.) 219.

a cseh parlament felsőháza közmeghallgatás keretében foglalkozott a rövid államnév⁶⁵ kérdésével. Ezek hatására az utóbbi években a nyelvhasználat kétségtelenül sokat változott, ám mégsem alakult át teljesen.⁶⁶

Visszatérve a fő kérdésekhez, megállapítható, hogy az országnév az esetek túlnyomó többségében államnév is. Ez azért lehetséges, mert az *ország* szónak *ket-tős jelentése* van. Egyrészt egy összefüggő földrajzi területre utal, másrészt pedig arra az intézményre, hatalomra, szervezetre, államra, ami azt – az ott élő emberek közreműködésével – egységessé teszi. Vagyis a szó a *területet* és az ott tartósan élő nép felett gyakorolt, *intézményesült hatalmat* egyszerre jelenti. Ezt a két jelentést⁶⁷ fogja át a következő definíció: az ország egy „egységes államszervezet-

⁶⁵ Terminológiai szempontból a cseh szakirodalomban az államneveknek két fő fajtáját különböztetik meg: a hosszualakos államnevet *politikai államnév*nek, az országnévet vagy rövidalakos államnevet pedig a *földrajzi államnév*nek mondják.

⁶⁶ A névhasználat az állami vezetők preferenciái révén sajátos politikai mellékízt is kapott. Václav Havel pl. kifejezetten ellenezte a „Česko” név használatát: „a Česko hallatán libabőrös leszek” – mondta állítólag többször is. Ha valamiben egyáltalán, ebben Václav Klaus biztosan egyetértett vele. Ő még magánbeszélgetéseiben is „Cseh Köztársaságnak” nevezte államát. A jelenlegi államelnök, Miloš Zeman ezzel szemben külföldi utazásai alkalmával rendszerint Csehország (*Czechia*) elnökeként határozta meg önmagát, amit azzal indokol, hogy ez a név „szebben hangzik és rövidebb is, mint a »Cseh Köztársaság«”. (Vö. Charlotte McDONALD-GIBSON: „Support is Growing for a National Name Change. But Would ‘Czechia’ Really Do the Trick?” *Independent* 2013. október 11.) Az elmúlt két évtizedben ugyanez a kettősség volt megfigyelhető a hivatalnokok körében is. 1993-ban a külügyi és az oktatási minisztérium a *Csehország* név használatát ajánlotta a különböző hatóságoknak, azok azonban gyakran nem éltek e lehetőséggel. Az ENSZ megfélelő szervével 1993-ban közölték a „Cseh Köztársaság” nevet, amelyet 1995-ig könnyen ki lehetett volna egészíteni a rövidalakos névvel, mert mintegy két évig nem jelent meg az erről szóló közlemény. Az akkori (egyébként lengyel származású) külügyminiszter azonban „hallgatott”, vagyis nem adott további információt az ENSZ illetékes szervének, s így ott a rövidalakos név helyére is a hosszualakost írták be. Másfelől az is igaz, hogy az elmúlt két évtizedben a névhasználatban lassú változás következett be, ami az egyszavas, államforma-megjelölés nélküli országnév terjedésében áll. Érdekes jelenség, hogy az 1990-es években a csehek tulajdonképpen azt szerették volna, hogy először a külföldi névhasználat változzon, s ők majd követik ezt. „A csehek – fogalmazott egy Prágában dolgozó angol diplomata 2000-ben – még mindig inkább a Cseh Köztársaság nevet használják, semmint a Csehországot [Česko] [...] Ha megváltozna a szóhasználat, számunkra nem jelentene problémát alkalmazkodni ahhoz. De úgy érezzük, hogy a változást a cseh oldalon kell kezdeményezni, s nem a miénken.” (Giles Portman levele 2000. április 4-én, idézi Eva HOROVÁ: *Record of Proceedings of the 7th Public Hearing of the Senate*, 2004. május 11.) Abban, hogy a „Csehországot” jelentő *Czechia* nem terjedt el az angol nyelvű beszélők körében, többek szerint szerepe volt annak is, hogy fonetikailag hasonlít Cscesenföld angol nevéhez (*Chechnya*), amiből a modern tömegmédiában kisebb-nagyobb bonyodalmak adódtak. A rövidalakos cseh államméval kapcsolatban – a fentebb jelzett forrásokon túl – lásd még Pavel KREJČÍ – Leoš JELEČEK – Eva HOROVÁ: „»Where Are You from? « – »I am from Czechia!«” *The Czech And Slovak History Newsletter* [Valdosta, Georgia, USA, Czechoslovak Studies Association] 2008/2. 7–10; Barbara MEDICI: „Czech Republic or Czechia, the dilemma of the name” in *Progetto Repubblica Ceca* [Prága] 2014. május 3.; Leoš JELEČEK: „Česko versus Czechy? On the Geographic Name of the Czech Republic” [Paper presented at the 2nd Slovak-Czech-Polish Geographical Seminar, 1999] *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae* [Pozsony-Bratislava], *Geographica, Supplementum 2/I*. 2000. [2001] 279.

⁶⁷ Bizonyos értelemben négy jelentéssel számolhatunk, bár a harmadik és negyedik is az első kettővel áll összefüggésben. A szónak ugyanis van egy átvitt *elvont* értelme és egy *rendszerintani* kategóriára utaló jelentése is. Az előbbi (vö. tündérország, mennyország) lényegében a konkrétból származik;

be tartozó nagy terület”,⁶⁸ vagy (ritkábban) megfordítva: az egy területen fennálló államszervezet, az ott élő emberekkel és ott található természeti képződményekkel, kincsekkel, építményekkel együtt.

Közismert, hogy az „ország” szavunk kb. hét-nyolcszáz éves: etimológiai alapja – a *Halotti beszéd* keletkezésének idejéig (1192/95) visszavezethetően – az *úr* egyik régebbi alakjának, az *urunak* (eredeti jelentése szerint: törzsfő, fejedelem) ún. *-ság* képzős⁶⁹ változata: vö. *urruśágh*, *urśág*, *uráság*. Az „állam” szavunk ezzel szemben sokkal újabb; e szó idegen nyelvű változatainak az európai nyelvekben kb. négy évszázados múltja van, a magyar nyelvben pedig csak kettő. Az *állam* szó európai nyelvekbeli megfelelői – így az angol *state*, a német *der Staat*, a francia *l'état*, az olasz *lo stato* vagy a spanyol *estado* – a latin *statusból* alakultak ki a 16–17. század folyamán.⁷⁰ A magyar nyelvben az *állam* szó az „álladalom”-ból alakult ki a 19. században; az *álladalom* szavunkat pedig Barczafalvi Szabó Dávid alkotta meg az 1780-as években a latin *status* magyarításaként.

Az ország szó ugyanakkor – miközben kétségtelenül felvette az intézményszerű hatalomra, vagyis az államra utaló jelentést – megtartotta a földrajzi területre vonatkozó *önáll* jelentését is. Ez utóbbi az előbbitől független is lehet – legalábbis bizonyos ideig. Vagyis a szó két jelentése el is válhat, és sokszor el is válik egymástól: van olyan „ország”, amely már vagy még nem állam, s olyan állam, amely még nem ország. Amikor például azt mondjuk, hogy „Chopin a lengyelországi Żelazowa Wolában született”,⁷¹ akkor nem törődünk azzal, hogy a lengyel állam Chopin születése idején (1810) nem létezett, mert három nagyhatalom másfél évtizede lerađirozta a térképről. A „Lengyelország” szónak akkor és úgy is értelmes jelentése lehet, amikor a lengyel állam nem létezik. Bajorország (*Bayern*) vagy Stájerország (*Steiermark*) esetén ma már magától értetődő: a „tartomány” (*Land*) úgy jelent *országot*, hogy az államként egy magasabb szintű állami egységnek is része. A szokos jellemzően nemcsak Szászországban (*Sachsen*) élnek, hanem három továb-

ami jól látható pl. a *Miatyánk* II. Vatikáni Zsinat utáni, kiegészített szövegéből: „Mert tiéd az ország és a hatalom és a dicsőség mind örökké. Ámen!” (vö. eredetileg *Mt.* 6,13b). Ugyanez a jelentés őrződött meg a *rendszertani* használatban, amely az élőlények körén belül megkülönböztetett fajtákra utal; itt ugyanis a *five kingdoms* kifejezést „öt országnak” magyarították, a *kingdom* és *regnum* szokásos fordítása szerint.

⁶⁸ TÓTFALUSI István: *Magyar etimológiai nagyszótár* (Budapest: Arcanum Adatbázis 2001) [Arcanum DVD Könyvtár 2.].

⁶⁹ A régi szakirodalomban ezt néhányan vitatták [vö. pl. BUDENZ József: „Jelentés Vámbéri Á. magyar-török szövegezéséről” *Nyelvtudományi Közlemények* 10.1. füzet (Pest: MTA 1871) 107.], az újabb irodalomban nem találtam erre vonatkozó adatot.

⁷⁰ A *status* eredeti jelentése szerint „az ügyek, a dolgok állására” (vö. *rerum status*), a „nyugalmi állapotra”, „nyugalmi helyzetre” és annak „állandóságára” utalt. A rómaiak a *status* szót sosem használták a mai *állam* jelentéssel; ezt a fogalmat valószínűleg nem is ismerték. A *status* szónak a középkori és késő középkori latinban azonosítható politikai jelentéséről lásd az alább megadott irodalmat. Az ilyen nyelvi-etimológiai tények háttere előtt kifejtett elmélet keretében komolyabb államelméleti tézisek is megfogalmazhatók; vö. pl. TAKÁCS Péter: *Államtan. Két fejezet az állam általános elmélete köréből* (Budapest: BCE Közigazgatás-tudományi Kar 2011) 127–155, különösen 127–133.

⁷¹ A példát illetően lásd „ország, [...] ország, [...] ország [...] de miért?” *Nyelv és Tudomány*, <http://www.nyest.hu>.

bi tartományban. S megfordítva, Kurdisztán annak ellenére is tekinthető „ország-nak”, hogy a több tízmilliós lélekszámúra becsülhető kurd népet politikailag nem a kurd állam integrálja, hiszen olyan nem létezik. További példa: Anglia, Skócia vagy Wales országnak tekinthető, bár a mindennapi nyelvhasználat szerint külön-külön államnak nem. Ámde együttesen – kissé különösen fogalmazva – csaknem kiteszik a Nagy-Britanniát.⁷² Mondhatjuk persze úgy is, s ez a pontosabb, hogy az *ország* szónak mint jelnek az *állam* nem kizárólagos jelölete.

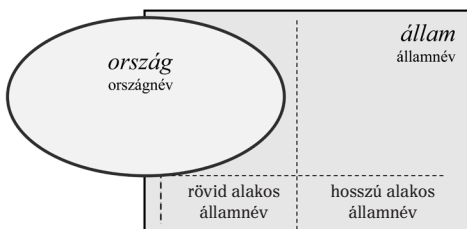
Ebben az értelemben egy országnak folyói, hegyei és búzamezői vannak, egy államnak pedig hivatalai, parlamentje és bíróságai. Akik bírálják a *Magyar Köztársaság* államnévnek *Magyarországra* mint alkotmányos államnévre való változtatását, azok szerint az ország nevének hosszúalagos államnévvé minősítése ezt az aspektust figyelmen kívül hagyta, hiszen egy kizárólag az államra vonatkozó nevet (*Magyar Köztársaság*) olyannal váltott fel (*Magyarország*), amelynek a jelentése csak részben vonatkozik az államra. Szerintük az a szó, amely a Balatonra, az Alföldre, a Kékesre és a Dunakanyarra utal, nem használható minden további nélkül olyan értelemben, hogy bármilyen kontextusban vonatkozzon az Országgyűlésre, a Kúriára, a Központi Statisztikai Hivatalra és a Veszprémi Bányakapitányságra, vagyis az állami szervek teljes rendszerére is. A változás védelmezői ezzel szemben arra hívhatják fel a figyelmet, hogy 2011 előtt a politikai közbeszédben a magyar állam teljes nevét (*Magyar Köztársaság*) nem mindig használták kizárólag az államra vonatkozó értelemben, hanem alkalmasint az országra is utaltak vele. A határátkelőhelyeken például nem azt írták ki, hogy „Magyarország” (ti. hogy innentől ez az ország következik, ami a szó kettős jelentése révén az adott kontextusban utalhatott volna a földrajzi területre, de az államra, s ez utóbbi vonatkozásban az utazók számára a határokon fontos „joghatóság-váltásra” is), hanem 1989 előtt azt, hogy „Magyar Népköztársaság”, 1990–2011 között pedig azt, hogy „Magyar Köztársaság”. Így azt lehet mondani, hogy a változtatás hívei, ahelyett, hogy reflektíven viszonyultak volna e kritizálható nyelvi gyakorlat-hoz, felhasználták azt.

E nyelvi gyakorlatot azért nevezem kritizálhatónak, mert az „ország” és az „állam” szavak szokásos és természetes szemantikáját politikai megfontolásokból zavarták és zavarják össze. Ez abban áll, hogy a *részleges és eseti* jelentésbeli átfedésből *teljes és állandó* kapcsolatot csináltak. E gyakorlat ismereteim szerint az 1970-es években alakult ki, a politikai nyelvben tovább élt 1990 után is, és jelenleg is megfigyelhető, mi több, a 2011 utáni korszakban az Alaptörvény szóhasználata okán fel is erősödött. Leghatékonyabb eszköze – már a szocialista időkben is, jelenleg is – a „haza” szó beemelése az „ország” és az „állam” kontextusába. Amikor például az 1970-es években a május 1-jei felvonulásra a párt vezetői olyan jelmondatot adtak ki, hogy: „Éljen és erősödjék szeretett hazánk, a Magyar Népköztársaság!”, akkor ezzel a *haza* iránti pozitív érzelmi elkötelezettséget az *államra* kívánták átvinni, elfeledtetve azt, hogy az emberek többségének a *Magyar Népköztársaság*

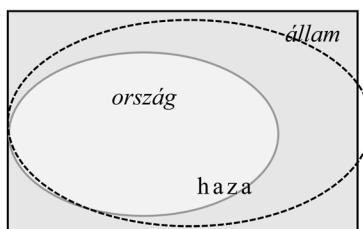
⁷² A pontosság érdekében megjegyzem, hogy a Földrajzinév-bizottság 2009-es 68/637. sz. határozata Anglia és Nagy-Britannia vonatkozásában az „ország” szó itteni értelmezésével nem egyeztethető össze.

– *Magyarországgal* szemben – nem a „hazája” volt, hanem az állama, amelynek hatalma alatt élt. E mesterségesen kialakított gyakorlat a szocializmus legitimációját próbálta előmozdítani és észrevétlenül az ún. köztársasági időkben is fennmaradt. S amikor azután az Alaptörvény úgy fogalmazott, hogy „hazánk [valamilyen rejtélyes okból csupa nagybetűvel írva persze] neve Magyarország”, s ezt az államra értette, akkor akarva-akaratlan ezt a gyakorlatot folytatta tovább.

Ez az összefüggés a következőképpen szemléltethető.

az *ország* és *állam* szavaink szemantikája a szokásos nyelvhasználatban

az *ország* és *állam* szavaink szemantikája az 1970-es évek politikai nyelvhasználatában és a 2011-es alkotmányban

Ezzel talán nem mindenki ért egyet,⁷³ de akárhogy is foglajunk állást e kérdésben, a következő tételemet remélhetőleg mindenki elfogadja. Ez az, hogy az *ország* szó kettős jelentése tette lehetővé a magyar állam alkotmányos nevének *Magyarországra* változtatását, bármi is legyen e változás célja; s ugyanez a jelleg (ti. hogy e két jelentés el is válhat és bizonyos kontextusokban el is válik egymástól) teszi lehetővé annak bírálását is, bármi is legyen annak indoka.

Végezetül, összefoglalóan áttekintem itt a magyar állam 20. és 21. századi neveit, megismételve a tételemet: az állam nevének változása az állami és a politikai rend jellegének megváltozásával áll kapcsolatban és megfordítva. Amint az előbbiből következtethetünk az utóbbira, úgy az utóbbiból is – miként például néhány éve – az előbbire. Eszerint az állam nevének megváltozása 2011-ben is az állami rend és politikai rendszer jellegének⁷⁴ megváltozását jelezte.

⁷³ A Tárki egy 2012-es közvélemény-kutatása így fogalmaz: „az ország hivatalos nevét” illetően „erős megosztottságot tapasztaltunk”; lásd <http://www.vg.hu/kozelet/politika/magyarorszag-vagy-magyar-koztarsasag-ezt-gondoljuk-370387>. Bár a közvélemény futóhomokjával egy tágasabb perspektívájú elemzésben nem érdemes foglalkozni, azt mégis megjegyezném, hogy szerintem a homokot itt állandó irányú, erős szelek fújják.

⁷⁴ A 2010 és 2013 között államforma-változás nélkül létrejött új politikai rendszer főbb jellemzőit, mibenlétét, s így nevét illetően mindmáig nem alakult ki konszenzus – valószínűleg a mostani rendszerváltók szándékával egyezően. A mindig gyanús legitimációs célú önjellemzések keretében egyesek sajátos (ti. magyar, nemzeti, vezérelvű, keresztény-, illiberális stb.) demokráciáról beszélnek, vagy – még mindig jogállamiságot emlegetve – azt mondják, hogy a dolgok jellegét illetően semmi lényeges nem változott. Nem jobb a helyzet a másik oldalon sem, már ha egyáltalán lehet vagy érdemes ez esetben még „oldalakról” beszélni. Itt ugyancsak elhibázott fogalmi vagdalkozást látunk, amikor diktatúrának, fasizmusnak, maffiaállamnak stb. mondják a kialakult rendszert. A hivatalos önminősítésekhez hasonlóan ezek sem ragadják meg az új rend lényegi jellemzőit. Az elmúlt egy évben ugyanakkor – elsősorban tudományos

A társadalmi-gazdasági, állami-politikai és jogi rendszer jelentős változásai Magyarországon a 20. század folyamán és a 21. század elején

1918/1919	1919/1920	1944/1946	1948/1949	1989/1990	2010/2013
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

A magyar állam államformája, illetve annak változásai (az újonnan megjelenő államformák jelzésével)

1918:	1919:	1919/1920:	1946:	1949:	1989:	2011:
népköztársaság	tanács- köztársaság	királyság	köztársaság	népköztársaság	köztársaság	köztársaság

A magyar állam nevének alakulása

(felül: hosszúalakos államnév, alul: országnév)

1918	1919	1920	1946	1949	1989	2011
	Magyar Köztársaság/ ~ Tanács- köztársaság/ Magyar Nép- köztársaság/					
Magyar Nép- köztársaság/ Magyar Köztársaság	Magyar Nép- köztársaság	Magyar Királyság	Magyar Köztársaság	Magyar Népköztár- saság	Magyar Köztársaság	Magyarország
Magyarország	Magyarország	Magyarország	Magyarország	Magyarország	Magyarország	Magyarország

körökben, de a nemzetközi sajtóból történt átszivárgása után részben a közéleti diskurzusokban is – az új politikai rendszer meghatározására egyre többen használják az Egyesült Államokban élt spanyol politológus-szociológus, Juan José Linz által bevezetett és jellemzett kategóriát. Ezt sok szempontból meggyőzőnek tartom. Eszerint 2010 és 2014 között Magyarországon egy *tekintélyuralmi [autoriter]* politikai rendszer jött létre, annak szokásos jellemzőivel: a sajtószabadság korlátozásával, a parlamentarizmus megfélemezésével, a jogállamiság erodálásával, alkotmányos elvek bizonytalanná tételével, a politikai váltógazdálkodás lehetőségének szűkítésével vagy teljes kizárásával, mérsékelt populizmussal stb. Ezek kifejtésére nincs itt hely; politikai rendszer jött létre. Fontosabb jellemzőinek kifejtésére nincs itt hely; lásd erről Juan José LINZ: *Totalitarian and Authoritarian Regimes* (Boulder: Lynne Rienner 2004). Saját álláspontomat az államok rendszertanát tárgyalva fejtettem ki; lásd TAKÁCS Péter: *Az államok rendszertana és tipológiája* (Budapest 2015) [előkészületben].